

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити:
Зав. кафедри
«___» _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
«Вивчення народної та літературної казки в системі основної школи»

Студентки факультету філології
та масових комунікацій
спеціальності 014 «Середня освіта»
спеціалізації 014.01 «Українська
мова і література»
ОПП «Середня освіта. Українська
мова і література»
освітнього ступеня «Магістр»
Тімченко Інни Володимирівни
Науковий керівник:
Євмененко Олена Валеріївна
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української філології
Рецензент:
Пономарьова Людмила
Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови та
слов'янської філології ДВНЗ
«Приазовський державний
технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«___» _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЖАНРОВА ТА СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНА СПЕЦИФІКА НАРОДНОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ.....	7
1.1. Теоретико-наукові засади тлумачення поняття казки у фольклористиці.....	8
1.2. Літературна казка як самостійний жанр художньої літератури.....	14
1.3. Огляд методик вивчення казки в школі.....	20
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА РОБОТИ НАД КАЗКОЮ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ...29	
2.2. Жанрові особливості народних казок та методика вивчення їх у школі..29	
2.3. Специфіка шкільної інтерпретації казки літературного походження.....40	
2.4. Ефективні методи та прийоми вивчення казок на уроках літератури.....49	
Висновки до розділу 2.....	76
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні підготовка школяра до безперервної літературної освіти не може бути повноцінною без засвоєння фольклорних творів у їх художній цілісності. Було проведено ґрунтовні наукові дослідження, у яких розглядаються питання використання фольклору у шкільній практиці. Праці вчених О. Бандури, Н. Волошиної («Вивчення фольклорних творів у середніх класах», 1988), С. Грици («Становлення і розвиток наукової думки про народну творчість», 1996). Зокрема, дослідження містять цінну інформацію про походження фольклору (міфологічну космогонію). Л. Дунаєвська та О. Таланчук у своїй статті «Український фольклор у контексті міфології народів світу» (1996) зазначають: «В українському фольклорі теж збереглися твори із залишками міфічних уявлень, пов'язаних з ритуалом жертвоприношення (колядки, перекази, легенди, казки)» [27, с. 16].

Визначення ідейно-тематичного та образного складу народних казок здійснювалося в кількох напрямках: встановлення обсягу сюжетності та тематики (М. Андрєєв); дослідження генезису мотивів у системі таких же творів інших слов'янських народів (В. Пропп, О. Никифоров, Є. Мелетинський); групування народних казок та їх порівняльна характеристика (М. Новиков); встановлення взаємодії народних казок та інших фольклорних жанрів (В.Юзвенко); загальний художній аналіз жанрового складу (Г. Сухобрус, В. Бойко, Ф. Ващук) тощо.

Жанр літературної казки був об'єктом дослідження М. Драгоманова, І. Франка, О. Огоновського, М. Василенка, Б. Деркача, О. Гончара, М. Петрова, П. Хропка. Жанровій природі літературної казки присвячено наукові студії Ю. Ярмиша, О. Горбонос, Ю. Проценко, Н. Горбач, О. Євмененко, К. Романової та інших. Питанням спорідненості та відмінності народної та літературної казки приділяли увагу Л. Брауде, Т. Леонова,

М. Липовецький, Ю. Ярмиш, О. Сорокотенко, Н. Копистянська, Н. Тихолоз, Г. Сабат та ін.

Водночас досвід педагогів-методистів щодо вивчення казки у школі недостатньо проаналізований та узагальнений, не зовсім уточнені методи і прийоми, що допомагають ефективному сприйманню всієї образної тканини народних та літературних казок.

Об'єктом дослідження є народні та літературні казки, запропоновані навчальною програмою з української та зарубіжної літератури у 5 – 6 класі основної школи (українські народні казки: «Яйце-райце», «Про Правду і Кривду», «Мудра дівчина», «Ох» або «Летючий корабель», індійська народна казка «Фарбований шакал», японські народні казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик», «Момотаро, або Хлопчик-Персик», китайська народна казка «Пензлик Маляна»; арабська народна казка «Третя подорож Синдбада»; літературні казки «Фарбований лис» Івана Франка, «Хуха Моховинка» Василя Короліва-Старого, «Цар Плаксі́й та Лоскотон» Василя Симоненка, «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» Галини Малик, «Хлопчик-Зірка» Оскара Уайльда; «Аліса в Країні Див» Льюїса Керролла; «Чарлі і шоколадна фабрика» Роальда Дала; «Комета прилітає» Туве Янсон).

Предметом дослідження – народні та літературні казки, форми та методи роботи під час вивчення казки, зокрема в 5 – 6 класі основної школи.

Мета кваліфікаційної роботи – проаналізувати ефективність використання інноваційних методів та прийомів під час викладання у школі народних та літературних казок задля формування позитивної мотивації для навчання.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначені такі **завдання**:

- сформулювати принципи класифікації, жанрових модифікацій народної казки;
- окреслити специфіку жанру літературної казки;
- проаналізувати стан викладання жанру казки в основній школі;
- визначити, обґрунтувати форми і методи вивчення казки;

- дослідити тлумачення казкових образів та символів та їх вивчення на уроках літератури;
- розкрити значення казки для формування майбутньої особистості, позитивної мотивації для навчання.

Методи дослідження:

- теоретичні методи – аналіз, синтез, порівняння, моделювання для аналізу літературознавчої, психолого-педагогічної й навчально-методичної літератури щодо поглядів на проблему вивчення народної та літературної казки в основній школі; аналізу навчальних програм, шкільних підручників з української літератури; уточнення сутності й особливостей понять «казка», «літературна казка», «мотивація» тощо;
- емпіричні методи – спостереження, бесіда, пряме та непряме спостереження, які застосовувалися з метою вивчення ефективних методів і прийомів для викладання казки у школі, моделювання уроків.

Практичне значення дослідження Основні положення та результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення народної та літературної казки, запропоновані форми та методи можуть бути застосовані як на уроках української та світової літератури, так і під час позакласних навчально-виховних заходів

Методологічна основа роботи. Починаючи з XIX століття й сьогодні, казкова оповідь була предметом вивчення багатьох учених. Казку як жанр досліджена в працях О. Афанасьєва, І. Березовського, О. Бріциної, О. Веселовського, В. Гнатюка, Л. Дунаєвської, М. Костормарова, П. Куліша, З. Лановик, М. Лановик, В. Проппа, С. Савченко, М. Сумцова, П. Чубинського та інших. Теорії фольклорної казки присвячено дослідження В. Бахтіної, І. Березовського, О. Бріциної, В. Гнатюка, Л. Дунаєвської, І. Крука, С. Лазутіна, Д. Лихачова, Й. Луговської, М. Люті, Є. Мелетинського, Є. Нейолова, В. Проппа, Н. Рошияну, О. Тихомірової, М. Чумарної, М. Юзвенко та ін. На специфіку літературної казки зверталися

Л. Брауде, Г. Лангер, Т. Леонова, М. Липовецький, І. Лупанова, С. Серова, О. Сорокотенко, Н. Тихолоз, Ю. Ярмиш та інші.

Д. Букрієнко, К. Естес, С. Карпенко, М. Кваша, М. Чумарна, М. Шабаніна розглядають казку як сакральну оповідь про життя народу, його традиції, звичаї, спосіб життя. Як засіб виховання й розвитку казку розглядали А. Богущ, Н. Волошина, З. Захарчук, О. Казанжи, С. Кзоріз, С. Литвиненко, Г. Петрова, Н. Пивнюк, О. Прокопова, С. Русова, В. Сухомлинський та інші.

Враховано здобутки психологів, педагогів, методистів щодо загальних аспектів мотивації, мотиваційної сфери, мотивування, зокрема праці Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Леонтьєва, А. Маркової, С. Рубінштейна тощо. Особливості навчальної мотивації розглядали в наукових працях Л. Божович, Л. Гриценюк, О. Гребенюк, Т. Гребенюк, Л. Дзюбко, О. Литовченко, А. Маркова, М. Матюгіна, В. Сластьоніна, Л. Яременко та інші.

Апробація основних положень. Тези доповіді були представлені на Міжнародній науково-практичній конференції «Мова та література у полікультурному просторі» (7-8 лютого 2020 р., м. Львів), Міжнародній студентській науковій конференції «Перспективні галузі наукових досліджень: динаміка та тренди» (16 жовтня 2020 р., Суми).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено у таких публікаціях:

1. Літературна казка як самостійний жанр художньої літератури. *Міжнародна науково-практична конференція «Мова та література у полікультурному просторі», 7-8 лютого 2020 р., м. Львів. С. 28-31.*
2. Казки-притчі Емми Андієвської як засіб формування морально-етичних цінностей школярів. *Перспективні галузі наукових досліджень: динаміка та тренди: матеріали міжнародної студентської наукової конференції* (Т. 2), 16 жовтня, 2020 рік. Суми, Україна: Молодіжна наукова ліга. С. 35 – 36.

3. Формування позитивної мотивації до читання під час вивчення казки.
Інноваційна педагогіка. 30. 2020 (у співавторстві).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 90 сторінок, з них основного тексту – 81 сторінок. Список використаної літератури містить 93 найменування.

РОЗДІЛ 1

ЖАНРОВА ТА СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНА СПЕЦИФІКА НАРОДНОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ

1.1. Теоретико-наукові засади тлумачення поняття казки у фольклористиці

Казкознавство як галузь фольклористики має вже достатньо напрацювань. Дослідження української казки відбувалося переважно упродовж двох минулих століть і триває до сьогодні. Та незважаючи на це питання жанрової специфіки казки досі є актуальним, адже, як стверджує О. Карпенко, казка виходить за межі традиційного для науки про народну творчість поняття жанру, швидше – це окремий, специфічний масив, який об'єднує в собі різнохарактерний за художніми, композиційними та загалом жанровими особливостями матеріал [33, с. 21]. О. Нікіфоров вів мову про різноманітність художніх форм казки як її суттєвої жанрової ознаки, адже казка є «надто складним і багатим видом поезії, яка живе не в одній формі, а в багатьох» [33, с. 21].

Термін «казка» раніше використовувався як рівнозначний поняттям «баснь», «байка» і вперше тлумачиться в граматиці Лаврентія Зизанія «Лексисъ сиречь реченія» (1596), а пізніше як «баснь», «байка», «вимисел» – у словнику Памви Беринди «Лексикон славеноросскій і імен тлькованіє» (1627). Слово «байка» походить від давньослов'янського слова «баяти», тобто говорити, чарувати, ворожити. У писемних пам'ятках княжої доби талановитих оповідачів казок, легенд, які вміли художнім словом заворожувати, навіювати відповідний настрій, називали «баюнами». «Казали б казку, баяли б байку до самого світу».

Інтерес до цього жанру зростає в добу романтизму, коли фокус уваги перемістився на національне, детально вивчалися, наслідувалися, інтерпретувалися історія, міфологія, народні традиції тощо.

Єдиного погляду щодо походження казок нема. Казка засвідчує перехід до літературної свідомості, до фабульного досвіду творчості. Мар'яна і Зоряна Лановик відзначають: «Прихильники міфологічної школи вважали основою казки міф та систему давніх уявлень; міграційна школа розвинула теорію запозичень, поширення казкових сюжетів зі Сходу (зокрема Індії); представники антропологічної школи висловлювали думку про самозародження подібних сюжетів на певному етапі розвитку різних народів; дослідження в руслі ритуально-міфологічної школи поклали в основу виникнення казки систему давніх язичницьких релігійних ритуалів...» [40, с. 405].

На початку XIX століття такі вчені як Я. Грімм, А. Кун, М. Мюллер, Х. Любек, Ф. Крейцер, В. Шварц, Ф. Лібрехт, ВО. Афанасьєв, О. Потебня та інші намагалися знайти міфологічні витoki сюжетів, образів і мотивів епічних жанрів, пропонуючи різні методи дослідження через аналіз космогонії, етнічних релігій, анімізму як форми первісних вірувань. Зокрема, в основу ідей Я. Грімма було покладено уявлення про давню людину як невід'ємну частину природи, гармонійну істоту, яка благородно споглядає природу. Відомий російський представник порівняльно-міфологічної школи фольклористики О. Афанасьєва у праці «Поетичні погляди слов'ян на природу» (1865 – 1869) зазначав, що порівняльне вивчення казок індоевропейських народів підтверджує припущення, що казки склалися на основі найдавнішого сприйняття природи, а головні типи казкового епосу, які поширювалися через різні племена, збереглися у народній пам'яті подібно до повір'їв, обрядів та міфічних уявлень. О. Потебня у дослідженні «Про міфологічне значення деяких обрядів та повір'їв» (1865) не виділяє казку як окремий жанр, він шукає в ній міфологічні основи та вважає, що міфічна основа однакова як для казки, так і для обрядів [64, с. 126]. В. Пропп

стверджував, що казка – це твір історичний, оскільки вона неодмінно відображає певний етап життя народу, який її склав. «Казка народжується, звичайно з життя. Всяке архаїчне, сьогодні відмерле релігійне явище більш давнє, ніж його використання в сучасній казці» [Цит. за: 40, с. 404]. При цьому цей жанр генетично пов'язаний з древніми формами оповіді, «коли герой втрачає своє ім'я, а розповідь втрачає свій сакральний характер, міф і легенда перетворюються в казку» [Цит. за: 40, с. 404].

Ф. Буслаєв, дослідник східнослов'янської казки, висловлював думку, що жанр казки тісно пов'язаний з народною епічною поемою, вважаючи казку «модернізованою формою героїчної билини» [40, с. 404]. Як паралельні явища героїчний і казковий епос розглядав і М. Грушевський.

За визначенням Л. Дунаєвської, казки – «епічні оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії» [28]. Зоряна і Мар'яна Лановик, узагальнюючи думку відомих фольклористів, наводять таке визначення: казка – «епічний твір народної словесності, в якому відображені різночасові вірування, погляди та уявлення народу у формі структурованої, хронологічно послідовної сюжетної оповіді, яка має чітку композиційну будову, яскраво виражену колізію, в основі якої лежить протиборство між добром і злом, що завершується перемогою добра» [40, с. 405].

За тематикою та образною структурою жанр казки досить різноманітний, це спричиняло складнощі із систематизацією казкового матеріалу. В. Пропп навіть висловлював думку, що групи казок, об'єднані на основі особливостей їх форми і поетики, є не жанровими різновидами, а окремими жанрами [40, с. 406], а казки слід диференціювати за їх структурними ознаками або за характером дійових осіб.

Фінський фольклорист Антті Аарне «Покажчику казкових тем» (1910) пропонує таку класифікацію казкового матеріалу:

1. Казки звіринні: звірі лісові, лісові і домашні, людина і лісові звірі, звірі домашні самі, птахи, риби, інші звірята.

2. Казки властиві:

а) казки чудесні – надприродні противники, надприродний або зачарований чоловік або жінка, чи інший свояк, надприродні завдання, надприродні помічники, надприродні предмети, надприродна сила або знання, інші надприродні моменти (надприродний порід, безрука дівчина, золоті діти тощо);

б) казки легендарного характеру: де виступає Бог, святі, чорти, надприродні свідки злочину: чудесна дудка, кості, що співають тощо);

в) казки-новели (сватання до королівни, дівчина виходить за королевича, вірність і невинність, научування злих жінок, мудрі хлопці та дівчата, казки про долю, злодії і розбійники).

г) казки про дурного чорта або велетня.

3. Анекдоти [21, с. 330-331].

М. Грушевський вважав основною помилкою Аарне те, що він класифікує не прості мотиви, а доволі складні їх комбінації, і до того ж дотримується германських казкових тем. Сам М. Грушевський виділяв головні «мікротеми» казок, казкові мотиви та образи.

Незважаючи на деякі недоліки запропонованої Аарне систематизації наодних казок за їх сюжетами та мотивами, він увійшов у міжнародну практику фольклористів при укладанні ними збірників казок. У 1929 році російський фольклорист М. Андреев доповнив покажчик новими сюжетами та мотивами і видав його окремою книгою «Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне», а американський фольклорист С. Томпсон увів до нього мотиви з епічної творчості багатьох народів світу [8].

У сучасному літературознавстві сформувалася усталена класифікація казок. Вони поділяються на казки про тварин, чарівні (героїко-фантастичні) та соціально-побутові. Найдавнішим жанровим різновидом вважають казки про тварин, оскільки вони пов'язані з давніми віруваннями людей у тотемних

предків («Пан Коцький», «Як заєць ошукав ведмедя», «Про лисичку-сестричку та вовка», «Лев та заєць» тощо). Найпізніше виникли соціально-побутові казки, бо їх поява була спричинена соціальним розшаруванням суспільства («Про Правду і Кривду» «Про вперту жінку», «Як мужик пана дури́в», «Названий батько» тощо). Чарівні казки становлять найбільшу групу й часто носять виразний історичний характер, тому деякі дослідники наголошують саме на виділенні цього аспекту, пропонуючи термін «героїко-фантастичні казки» («Ох», «Дівчина та Місяць», «Летючий корабель», «Котигорошко», «Кривенька качечка» тощо).

Казка має специфічні жанрові особливості, які ґрунтуються зокрема і на таких ознаках фольклору, як усність і традиційність. Вона характеризується однотипністю сюжетів та завершеністю. «Порядок сюжету казки «вимагає певних законів композиції, що підтримується традиційно усталеними формулами, за допомогою яких будується оповідь, її елементи пов'язуються між собою» [40, с. 444]. Сюжетно-композиційна будова традиційна – зачин, основна частина, кульмінація та кінцівка. «Поширене явище – наявність кількох кульмінацій, часто однотипних за силою та емоційним напруженням» [40, с. 444]. Формульність як ознаку чарівних казок визначає румунський дослідник Н. Рошияну. Своєю чергою Л. Дунаєвська доводить, що такі казкові формули можуть бути застосовані й до української казкової системи, виділяючи ініціальні формули, медіальні формули та фінальні формули.

Своєрідними є й часово-просторові зв'язки у казках. Вони набувають яскраво вираженої умовності. Плинність часу для казок не притаманна, бо герой не змінює вік протягом твору. Зміна у віці відбувається не через перебіг років, а перехід з одного вікового стану в інший (наприклад, «і виріс із нього красивий парубок...»). Казковий простір ділиться на два виміри: цей і той світ («свій» – «чужий», реальність – «тридев'яте царство»). Між цими вимірами досить плинна межа: наприклад, змії несподівано з'являється,

викрадає царівну, і потрапляє у своє володіння за мить. Натомість героєві доводиться подолати складний шлях довжиною у кілька років.

Незалежно від сюжетної різноманітності усі чарівні казки подібні композиційно, характеризуються однаковими поетичними засобами. Вчені-дослідники (В. Анікін, В. Пропп та ін.) намагалися створити закон подібності народних казок. В. Пропп склав абстрактну схему розбору змісту чарівних казок, яку він вважає універсальною [63]:

Перша функція у казці це – «відсутність». Формула: «Один із членів родини відлучається з дому».

Друга функція – «до героя звертаються із заборонаю». Формула: «Батьки наказують дочці не залишати брата самого і не йти з подвір'я».

Третя функція – «спрямована форма заборони». Формула: «Наказ або пропозиція принести у поле сніданок, узяти в ліс брата» («Котигорошко»).

Розвиток дії казки відбувається за принципами градації: від зав'язки до кульмінації і розв'язки – торжества добра і правди. Це – визволення прекрасної бранки-сестри, матері, знищення небезпечного ворога, смерть якого захована в яйці. Гіперболізація позитивного персонажа, його вчинків – це засіб його характеристики (великий розум, надзвичайна сила).

Чітка градація дій твору зумовлена конкретним принципом економії слова у взаємозв'язку з принципом прямого розв'язання конфлікту. Важливе значення має початок дії: «В тридев'ятому царстві, в тридесятому государстві...», «Було це за царя Гороха...». Він дає поштовх наступним подіям і програмує конфлікт. Далі події розвиваються доти, поки не будуть вичерпані можливості оповіді. Сюжетна лінія в усіх чарівних казках однаково завершується щасливо.

Композиційна структура соціально-побутових казок відмінна від чарівних і казок про тварин. У соціально-побутових казках відсутні традиційні словесні формули, рідко зустрічається типове трикратне повторення певного сюжету чи завдання, характерні зачини та кінцівки.

Установка на вигадку й розважальність, ідея торжества добра над злом також є визначальними для жанрової специфіки казки. Цьому підпорядкована і образна система зокрема і чарівної казки. В. Пропп виділив 7 основних типів персонажів:

- герой;
 - суперник (той, проти кого бореться герой);
 - лжегерой (той, хто присвоює результат героя);
 - чудопомічник (людина, тварина чи предмет);
 - дарувальник (той, хто дарує героєві чарівний предмет; може відноситися до категорії помічника);
 - об'єкт, якого шукає герой (жива істота чи предмет);
 - відправник (той, хто ставить умови, виряджає героя в дорогу)
- [63].

Л. Дунаєвська персонажів казок розділяє на три основні категорії, які складають єдину систему... Це – злотворці, знедолені та добро творці [26, с. 6].

Художні образи казок, психологія характерів, ситуації, художні деталі казкового епосу в своїй основі завжди глибоко самотні й історично конкретні, бо вони ж у специфічно художній формі відбивають життя, погляди, смаки та сподівання певного народу у певний час його історії.

1.2. Літературна казка як самостійний жанр художньої літератури

Казка – один із найпопулярніших жанрів художньої словесності. За твердженням Н. Тихолоз: «Генетично споріднена з міфом, вона, істотно десакралізувавшись, зберегла зв'язок із ним на рівні внутрішньої форми, стала одним із найпоширеніших фольклорних жанрів, а згодом, проникнувши в систему письменства, трансформувалася в якісно новий жанр – літературну казку» [76, с. 8]. Завдяки літературному опрацюванню народна

казка зазнає певних змін, модифікується, при цьому уже переважає книжна оповідь, авторський стиль; творчо переосмислюється сюжет, образи.

Незважаючи на досить великий інтерес у літературознавстві до жанру казки загалом та літературної казки зокрема, існує безліч проблем, які до сьогодні є відкритими. Наприклад, актуальними залишаються такі питання: чи продовжує літературна казка фольклорну традицію; чи виступає вона як цілком самостійний жанр; наскільки жанр літературної казки близький до інших жанрів літератури (байки, оповідання, фантастичного роману чи повісті); чи правильно відносити літературну казку до творів масової літератури тощо.

Жанр літературної казки був об'єктом дослідження М. Драгоманова, І. Франка, О. Огоновського, М. Василенка, Б. Деркача, О. Гончара, М. Петрова, П. Хропка. Жанровій природі літературної казки присвячено наукові студії Ю. Ярмиша, О. Горбонос, Ю. Проценко, Н. Горбач, О. Євмененко, К. Романової та інших. Питанням спорідненості та відмінності народної та літературної казки приділяли увагу Л. Брауде, Т. Леонова, М. Липовецький, Ю. Ярмиш, О. Сорокотенко, Н. Копистянська, Н. Тихолоз, Г. Сабат та ін.

Літературна казка особливого поширення набуває на початку ХІХ століття, у добу романтизму. З'являються зразки казкового епосу Л. Тіка, Е.-Т.-А. Гофмана, В. Гауфа, Г.-Х. Андерсена, О. Пушкіна та інших. Слід згадати і братів Грімм, і О. Афанасьєва та інших збирачів народних казок, які їх видавали, піддаючи літературній обробці.

У літературознавстві одним з перших розділити народну й літературну казки спробував М. Люті. Дослідник відзначив деякі найважливіші риси літературної казки. «Творець літературної казки може чітко дотримуватися схеми, властивої народній казці, або цілком вільно створювати чарівні історії; але уявлення про надприродно-чудесне чи принаймні нереальне залишається пов'язаним з казкою» [Цит за: дис. 76, с. 5].

Л. Брауде у монографії «Скандинавська літературна казка» (1979) літературну казку трактує як «авторський твір, заснований або на фольклорних джерелах, або створений письменником, але в будь-якому випадку підкорений його волі» [10, с.6-7], додаючи, що автор «не тільки вводить казку в літературу, але частково вводить і літературу в казку» [10, с. 74].

Український дослідник сучасної літературної казки Ю. Ярмиш, розмірковуючи про сутність жанру, стверджує, що літературна казка – «це такий жанр художньої літератури, у якому у чарівно-фантастичному або алегоричному розвитку подій і, як правило, в оригінальних сюжетах і образах, у віршах, прозі або драмі вирішуються морально-етичні й естетичні проблеми» [93, с.142].

Один із перших українських теоретиків літературної казки Іван Франко визначав як одну з суттєвих відмінностей народної та літературної казки суб'єктивність другої. Так у науковій розвідці «Національний колорит у казках Бодянського» він констатує: «Не треба, здається, й додавати, що власне ті проблески індивідуального, особистого чуття та вподобання авторів для нас тепер найінтересніше; їх шаржований дотеп виблід, їх сміх не смішить нас, але там, де ми зауважуємо під жартівливою маскою живого биття серця живої людини, і наше серце поневолі починає битися в один такт з поетовим» [85, с. 456]. При цьому дослідник наголошував, що авторські образні елементи у казці виглядають як «зовсім їй чуже» [85]. У згаданій розвідці І. Франко зазначає, що літературна казка це менш дотепне переповідання оригіналу (тобто народної казки). Ольга Горбонос інтерпретує це твердження письменника таким чином: «Рух жанру обумовлюється саме образно-питомим співвідношенням авторського начала та народноказкової сюжетності; літературна казка стає або простим художнім переказом народної казки, або своєрідною формою вираження певних авторських тенденцій з обов'язковим зверненням у процесі їх утілення до художніх

потенцій народного оригіналу, являючи різні етапи розвитку жанру» [19, с. 5].

Народна казка існує у багатьох варіантах, адже це є однією з ознак фольклору. Натомість текст літературної казки – одноваріантний. Текст літератури не можна змінити чи переробити, бо він «законсервований» [11, с. 57]. Кожна авторська казка є виявом творчої волі митця. Кожна літературна казка має свою власну творчу історію: листи, щоденникові записи, авторські передмови та післямови, примітки до тексту, перші публікації, відгуки несуть інформацію про творчий задум письменника, про те, як творились казки [77, с. 45].

Слід нагадати, що відмінною є й специфіка «чудесного» у фольклорній та авторській казці. У народній казці чудесне стає можливим, реальним, а в літературній казці реально-існуюче оповите ореолом чудесності. О. Сорокотенко стверджує: якщо структура чарівної народної казки ґрунтується на необхідності «головного персонажа вирушити до чарівного царства», то в літературній казці «чарівним раптом стає хронотоп» [71, с. 5]. Відтак категорія чарівного в літературній казці втрачає свою абсолютність, стає релятивною [77, с. 42]. Як відзначає Є. Нейолов, «якщо у фольклорній казці абсолютно чарівне є перш за все формально-поетичною категорією, то у літературній казці його елементи, осмислені по-новому, належать до плану змісту» [Цит за: 77, с. 42].

І в фольклорній, і в авторській казці існує межа між двома світами – «своїм» і «чужим». У народній казці цей кордон чітко визначений. Якщо його сумлінно охороняти, не порушувати заборон, то гармонія між світами порушена не буде. Для цього на межі між світами чатує посередник (наприклад, Баба-Яга), який часто ще є й охоронцем, і помічником герою, який має пройти межі світів. Є багато варіантів перетину межі: герой прямує у «чужий» світ з благородною метою боротьби зі злом, натомість і антигерой може перетнути межу з метою нападу, викрадення, нищення тощо. Для чарівної казки є характерним зовнішній конфлікт, відбувається боротьба

протагоніста та антогоніста. При цьому герой метасюжетом чарівної казки є обов'язкове повернення додому, у свій світ, символізуючи таким чином обов'язкову перемогу добра над злом.

У літературній же казці ці кордони часто порушуються, ця межа є величиною менш постійною. Часто додається внутрішній конфлікт. Зважаючи на те, що розквіт жанру літературної казки припадає на добу романтизму, то романтичний герой має в собі риси антагоніста. Він протистоїть і світу, і самому собі. Неоромантична традиція додала ще одну можливість фіналу, коли герой завершує свій шлях, так нікого і не пермігши.

«У літературній казці часто містяться компоненти зовнішнього світу - явища природи, речі і предмети, елементи побуту, науково-технічні досягнення, історичні події та персонажі, різноманітні реалії тощо» [43, с. 75].

У художній структурі літературної казки обов'язково присутні такі елементи казкової поетики, як: система образів, стійкі функції персонажів, окремі сюжетні мотиви, інтонаційно-мовленнєвий ряд, кліше тощо. У літературних казках простежується пародійність, філософічність, психологізм.

Сучасне літературознавство, орієнтуючись на яскраві й неповторні авторські стилі, виділяє окремі інваріанти жанру, зокрема, «андерсенівський тип казки», «пушкінська творча манера казкаря» та ін. Так, французька народна казка була опрацьована й популяризована Шарлем Перро, народна датська казка стала підґрунтям творчості Ганса Крістіана Андерсена, фламандські казки й легенди – Шарля де Костера.

На думку В. Анікіна, Д. Нагішкіна, Ю. Ярмиша, З. Привалової, до літературних казок можна віднести твори, які являють собою перекази народних сюжетів, казки, створені за фольклорними мотивами або з оригінальним сюжетом.

Ю. Ярмиш указав на основні жанрові різновиди літературної казки як результату її еволюційного руху незалежнення від казки народної:

- 1) художній переказ народної казки як першопочатку її виникнення;
- 2) літературна казка за фольклорними мотивами як результат літературної обробки письменником безпосередньо народноказкового сюжету;
- 3) власне авторська літературна казка як вершина входження фольклорно-казкового жанру, об'єктивно-знеособленої художньої форми у літературний письменницький ареал рефлексійно-особистісної діяльності [93, с. 67].

Н. Тихолоз, яка провела ґрунтовний аналіз жанрової специфіки і типології казки, відзначала, що «спектр жанрових модифікацій фольклорної казки (казки про тварин, чарівні, соціально-побутові та кумулятивні) значно поступається палітрі видозмін казки літературної (пригодницькі, педагогічні, пізнавальні, дидактичні, моралістичні, філософські, сатиричні та інші казки; казки-повісті, казки-романи, казки-балади, казки-поєми, казки-притчі тощо). З-поміж різних принципів класифікації (за формою організації художнього мовлення, адресатно-рецептивною спрямованістю, походженням сюжету, чистотою жанрової структури) найдоцільнішим видається естетично-функціональний підхід до типології модифікацій літературної казки – за домінантною естетичною функцією (термін Я.Мукаржовського). Основні з цих функцій, на нашу думку, – розважально-дидактична, сатирична й філософська» [77, с. 8–9].

В Україні літературна казка, з'явившись у творах українських письменників на початку XIX століття, і на сьогодні продовжує активно розвиватися і розширювати свої поетикальні та жанрові межі. П. Білецький-Носенко, С. Ковалів, Г. Квітка-Основ'яненко, І. Наумович, О. Стороженко, Ю. Федькович, П. Куліш, Панас Мирний, І. Франко, Леся Українка, Дніпрова Чайка, О. Маковей, М. Жук, М. Стельмах, В. Симоненко, Б. Чалий,

В. Нестайко, В. Близнець, В. Чухліб, М. Ткач – це неповний перелік українських письменників, які мають у своєму доробку літературні казки.

1.3. Огляд методик вивчення казки в школі

Нові завдання освіти на сучасному етапі потребують докорінних змін у системі викладання літературного читання в початковій та основній школі. Уроки літературного читання повинні бути уроками роздумів, глибоких переживань, уроками виховання читацької культури.

У літературній освіті неабияке місце має відводитись казці. І хоч ідейно-художня система українських народних казок ще досліджується багатьма вченими, сьогодні можна говорити про них уже як про сформований різновид жанру. Це дає змогу системно аналізувати їх ідейно-тематичний склад, поетику, а також розкривати фантастичний зміст і характер образів.

Як засіб виховання із позиції лінгводидактики казку розглядають С. Бакуліна, Р. Жуковська, С. Литвиненко, О. Соловійова, О. Усова; джерело формування естетичних почуттів (В. Пабат). У дослідженнях С. Алієвої, Н. Карпінської, Н. Насруллаєвої, Л. Фесенко йдеться про вплив казки на мовленнєвий розвиток дітей, формування їхнього зв'язного мовлення. Чимало матеріалу щодо вивчення фольклору з'являється в наукових доробках Л. Дунаєвської, Н. Грицак, Г. Удод. Методисти та педагоги сучасної початкової та середньої ланки школи (Н. Волошина, В. Онищук, Б. Степанишин) у своїх працях наголошують на творчому пошуку у проведенні уроку з оптимальним вибором методів і прийомів навчання, який би відповідав багатовіковим традиціям засвоєння дітьми казкового змісту. Про те, що ефективність уроку залежить від правильно вибраного типу уроку, його структури, методів і засобів навчання доводять Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Є. Пасічника, В. Неділька.

Одним із перших, хто у своїх підручниках вмістив велику частину різноманітних казок, був К. Ушинський. Він також визначив головні прийоми роботи над казкою:

- читання казки вголос учителем;
- переказ казки (детальний, близький до тексту) як засіб розвитку усного мовлення школярів;
- перечитування казки дітьми, що давало змогу оволодівати навичками свідомого читання, а також поповнювати лексичний запас;
- збагачення морального досвіду дітей [59, с. 91].

Н. Вітковська радить розвивати на заняттях дитячу творчість шляхом власного казкотворення. На думку авторів, молодшим школярам потрібно допомогти узагальнити та систематизувати знання про казку як жанр усної народної творчості. Саме під час бесіди-узагальнення зазначається, що казка потрібна людині: вона може допомогти, коли важко, підтримати у біді, вчить вірити у добро [Цит. за: 58].

А. Щербо зазначає, що казка, як і інші жанри літератури, ґрунтується на образах, які є найбільш яскравими і зрозумілими, оскільки, по-перше, часто побудовані за традиційними особливостями (мудра сільська дівчина, хитрий та жадібний брат-багатій та ін.); по-друге, викладання усної народної творчості потребує пошуків нових методів і форм роботи, щоб зацікавити школярів та зробити навчальний матеріал доступним, бо саме завдання уроків з літератури – вдосконалювати людину. Вчитель-словесник має передбачати і різні варіанти побудови уроку, щоб була досягнута триєдина мета.

До казки як до засобу виховання зверталися педагогіки, і педагогі-методисти І. Бех, А. Богущ, Н. Вітковська, Т. Гризоглазова, Е. Кузнецова, С. Литвиненко, Є. Печерська, Ю. Рубіна, М. Терпанова, М. Чумарна та інші. На думку В. Даля, В. Сухомлинського, М. Чумарної, казка закріплює в дитині моральні почуття, бо етичний потенціал цього жанру вміщує у собі джерело моралі і народний засіб виховання.

С. Русова підкреслює, що казка розширює життєвий досвід дітей, розвиває естетичний смак, творчі здібності. Знайомлячись із казкою, діти привчаються вірити у добро і красу, в них виникає бажання боротися за правду [65].

У працях Н. Вітківської, А. Щербо науково обґрунтовуються різні види робіт над казкою, а саме: читання у ролях, використання відповідних репродукцій картин, музичного супроводу.

Перші спроби загального огляду вивчення фольклору в школі подаються у дисертаціях В. Зотова «Узагальнення і систематизація знань учнів середньої школи з усної народної творчості», Т. Баніна «Сучасна організаційно-методична система формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки», О. Отича «Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на основі пісенного фольклору)» [Цит. за: 58].

Розробку уроку з вивчення української народної казки «Названий батько» пропонують Л. Момот і Л. Шелестова у дослідженні «Розвиток творчих здібностей п'ятикласників». На прикладі цієї казки розглядається формування творчих здібностей школярів.

С. Бакуліна у дисертації «Виховання молодших школярів засобами казок народів світу» вказує на спільність сюжетів, змісту, імен героїв у казках різних народів та переконує в тому, що казки ефективно впливають на виховання моральності молодших школярів. А Н. Стельмахович простежує вплив фольклорної казки на почуття та емоційне сприйняття дитини [Цит. за: 58].

Низка дослідників (І. Бех, А. Запорожець, Ю. Рубіна) вважають інсценізацію казки найбільш ефективним методом виховної роботи. На думку І. Беха, емоції дітей мають своє продовження в русі й активно формуються під час виконання ролі казкового героя, коли дитина «бере на себе» функції іншої людини, переживає її почуття і вчинки. Так само Д. Ельконін і Т. Гаврилова вважають, що в дитячих спектаклях реалізується

діючий характер переживань школярів, їх здатність переважити почуття інших людей, вести діалог, діяти у рольовій ситуації. А. Запорожець відзначає, що сприйняття казки завжди активне, дитина намагається брати участь у казкових подіях, а моральний ідеал у казці викликає у школярів велике емоційне піднесення, подив. Діти ставляться до таких казкових ідеалів водночас і боязко, і з захопленням [Цит. за: 58].

Як відомо, гра розвиває в дітях потяг до знань, бажання примножувати свої інтелектуальні надбання, не зупинятися на досягнутому. Вона формує вміння швидко осмислювати навчальний матеріал, якісно проводити його аналіз, робити самостійні висновки, логічно, чітко висловлювати свої думки. Гра підтримує живий інтерес учнів до навчання, що є важливою умовою ефективності навчального процесу. За свідченням психолого-педагогічних досліджень, у середньому школярі за допомогою гри засвоюють 70% навчального матеріалу, при самостійному читанні – 10 % та під час розповіді учителя – лише 5 %.

У працях П. Еббса, якого вважають виразником сучасних педагогічних ідей Великобританії, Канади, США, зазначається, що базою будь-якої художньої діяльності є два джерела: біологічне і культурологічне [Цит. за: 58]. Якщо дитина складає казки, танцює, співає, малює, то у ній реалізується внутрішній чуттєвий світ через культурологічні форми, що накопичувалися раніше. Автор рекомендує стимулювати фантазію дітей і включати до шкільних програм вивчення більше казок, міфів, легенд.

Н. Бойко, досліджуючи проблему методики читацької діяльності, спілкування з народною і літературною казкою, розглядає питання диференційованого обліку якісної неоднорідності казкового світу з метою підвищення культури сприймання різних типів казок, виділила та класифікувала навчальні дії під час читання казки, а також запропонувала методичну систему формування в учнів уміння читати казку як жанр у початковій та середній ланці школи.

Є. Шаповалова та Л. Яковенко пропонують такі методи та прийоми роботи з казкою, які б створювали відповідний емоційний настрій на початку уроку: створення проблемної ситуації, читання окремих епізодів, демонстрація кадрів діафільму. А також вони пропонують залучати учнів до творчо-пошукових робіт. Школярі самі записують казки, добирають відповідний ілюстративний матеріал, створюють «Антологію казок».

А. Богуш і Н. Лисенко у своїх дослідженнях приділяють увагу методиці роботи з українською казкою в дитячому садочку. Вони пропонують такі види робіт: читання казок та їх переказування; театралізація і показ казки вихователем; драматизація у ролях знайомої дітям казки; інсценізація – точне і послідовне відображення змісту казки за допомогою костюмів, різних декорацій; ігри за сюжетами знайомих казок; демонстрація казок за допомогою проєкційних засобів (діафільмів); перегляд казок в телепередачах, кінофільмах; ритмізування – ритміко-речитативна розповідь на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією; узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка», «В гостях у казки», «Казка в гостях у дітей»; тематичні розважальні заняття: «Казки бабусі Ориси», «Казки дідуса Панаса», «Вам казка, а мені бубликів в'язка»; дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казок», «Лист дідуса-казкаря»; бесіди на морально-етичні теми за змістом казки; самостійне складання дітьми казок; бесіди за змістом ілюстрацій і репродукцій картин на казкові сюжети; свято казки в дитячому садку [9].

А. Чебикін наполягає, що в практичній роботі з молодшими школярами великого емоційного впливу казки можна досягнути в різноманітних театральних діях, через проєкційні засоби, телебачення і комп'ютери.

Використовувати казку і музику як засіб виховання моральних почуттів пропонують Т. Гризоглазова, Ю. Мандрик. При цьому, на їх думку, потрібно враховувати вікові особливості молодших школярів, особливо їхні

обмежені життєві й художні враження, недостатній емоційний досвід і словниковий запас.

Але існують і протилежні думки щодо виховного значення казки. Так, в 1862 році Толль виступив проти використання в школі творів цього жанру. Він вважав, що діти повинні уявляти реальне життя, яке їм потрібно зрозуміти [Цит. за: 58]. Аналогічну думку висловив і Л. Виготський.

С. Русова у статті «В оборону казки» зазначала, що дитина ще не розуміє законів природи і не завжди може відрізнити можливе від неможливого.

Запропонована Т. Алієвою методика «Читання – пошук» спрямована на поглиблення знань учнів про казку і оволодіння наступними вміннями:

- визначення особливостей початку казки – зачину – і завершення перемогою позитивних героїв;
- визначення місця і часу, де і коли відбуваються казкові події;
- виділення в тексті кульмінаційних моментів;
- характеристика й оцінювання поведінки персонажів;
 - визначення чарівних речей, рослин, чисел, що відіграють роль у розвитку сюжету казки, виконують функцію добра і зла по відношенню до персонажів [Цит. за: 58].

Н. Бібко поняття «чудовий світ казки» пояснює як «предметний, фактично необмежений змістовний світ, який створюється чудовим принципом організованості матеріалу».

Авторську програму вивчення казок народів світу представлено О. Піхур, яка передбачає такі завдання: розширити кругозір молодших школярів, дати їм уявлення про світ, прискорити їх адаптацію в суспільстві, сприяти тому, щоб незнайома інформація впливала на розвиток уяви, уваги та фантазії дітей. Автор використовує «логічний антураж» - знаходження на карті тієї країни, казка якої вивчається, короткі відомості про її минуле і сучасне. Так учні отримують загальні відомості про культуру різних народів [Цит. за: 58].

У дисертації Ю. Руденко предметом дослідження є збагачення лексичного словника дітей старшого дошкільного віку засобом української народної казки. Автором розроблена й експериментально перевірена ефективність цієї методики.

С. Литвиненко в дисертації «Виховання гуманістичних понять молодших школярів засобами української народної казки» зосереджує увагу на систематичності і цілеспрямованості гуманістичних впливів засобами казки; забезпечується адекватність змісту казок гуманістичними поняттями, які виховуються; відбувається залучення учнів до емоційно привабливої, активної пізнавальної діяльності, що спрямована на оволодіння гуманістичними поняттями.

Методику роботи над казкою через усвідомлення і розуміння її космогонічного змісту пропонує О. Прокопова.

Про застосування казки на уроках математики в початковій школі говорить А. Макрушевич, який вважає їх засобом для розвитку уяви і критичного мислення.

Аналізуючи методичну роботу педагогів з казкою, доходимо до висновку: можливості казки використовуються вчителем недостатньо. Вивчення казки засобом космогонії (через визначення й тлумачення її витоків, походження, коріння) майже не розглядається, хоча саме в казці найбільше простежується. Опрацювавши педагогічну та методичну літературу з цього питання, стверджуємо, що означена проблема розглядалася вченими і педагогами-практиками, але не досить глибоко, а тому є запит на її дослідження.

Ефективне засвоєння учнями казкового жанру полягає у визначенні космогонічного коріння казки, лише тоді у різних та доступних формах передається дітям народна мудрість, розширюється їх кругозір, поліпшується спілкування з твором.

Аналіз методичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що впродовж останніх декількох років вчені та вчителі-практики почали

приділяти більшу увагу визначенню свого походження, коріння, початків. Однак доводиться констатувати таке:

- підручники та методичні посібники з читання та української літератури не містять достатньої кількості навчального матеріалу, який би допомагав вивчати казки через космогонію;
- бракує методичної літератури з досліджуваної проблеми;
- не узагальнено передовий педагогічний досвід щодо вивчення фольклору, зокрема української народної казки.

Форми і методи, запропоновані нами, орієнтують діяльність, передовсім самих учнів і передбачають з активізацію їхньої читацької і творчої активності. Головне – захопити школярів народними та літературними казками, розкрити їх привабливість через визначення космогонічного коріння, допомогти усвідомити християнське походження світу.

Успіх виховання особистості засобами народної казки буде залежати від чіткої системи опрацювання цього жанру. Система навчально-виховної роботи, яку ми пропонуємо, передбачає такі етапи діяльності учнів:

- 1) емоційне сприйняття твору;
- 2) образну характеристику вчинків і поведінки героїв;
- 3) визначення космогонічного походження казки;
- 4) тлумачення космогонічних понять;
- 5) власну оцінку, судження.

Лише за такої побудови уроку з вивчення казки, на наш погляд, навчання буде ефективним. Адже поняття «ефективність» виражає ціль людини та реалізує її ідею. Основними критеріями, що сприяють кращому засвоєнню казки, є такі:

1. Сприймання та розуміння людського світогляду, відображеного в казковому жанрі.
2. Уміння відшукати космогонічні явища і поняття.

3. Уміння пояснити й аргументувати свої міркування щодо космогонічних поглядів.

4. Усвідомлення важливості знань про минуле свого народу в процесі вивчення художніх творів.

Таке навчання дає змогу прогнозувати перебіг розв'язання навчальних завдань, передбачити результат, оцінити його з погляду конкретно поставленої мети. Збагачення учнів космогонічними знаннями дає необхідну інформацію про ефективність застосування методів, форм навчальної роботи, допомагає вчасно побачити упущення та недоліки в роботі, знаходити нові реальні шляхи та оптимальні методи навчання.

Висновки до розділу 1

Народна казка – специфічний жанр фольклору, провідна особливість якого полягає у традиційності, фантастичності та установці на перемогу добра. Казкова оповідь є важливим джерелом інформації про світобудову, про життя людей різних народностей, їхні традиції, звичаї, характер, мораль. Крім поверхових смислів, казка містить глибинну сутність, яка полягає у символічній інтерпретації буття, що сягає часів міфологічного осягнення світу. Тому виняткову роль вона відіграє для становлення майбутньої особистості, адже ввібрала в себе життєву мудрість народу, його моральні закони.

Отже, роль казки (і народної, і літературної) вагома. У ній можна простежити і виховний, і художньо-етичний характер. Від самого дитинства за допомогою казок дітям прищеплюють такі позитивні риси, як добро, любов і справедливість. У будь-якій казці йде неперервна боротьба проти обману, зрадництва, байдужості та неправди. Інтерпретація казкових сюжетів з урахуванням специфічної народної символіки й світоглядних орієнтирів є перспективним матеріалом для подальшого дослідження як в літературознавчому, так і в педагогічному контексті.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА РОБОТИ НАД КАЗКОЮ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

2.1. Жанрові особливості народних казок та методика вивчення їх у школі

Народна казка один із найстаріших жанрів народної прози, вона має своєрідні композиційні закони й відрізняється яскравою символічністю, що вказує на тісний зв'язок з прадавнім міфом. Жанр казки користується особливою популярністю і серед дорослих, і серед дітей завдяки своїй багатофункціональності й адаптованості до особливостей дитячого сприймання навколишньої дійсності. Водночас, як зауважує Н. Півнюк, казка складний для розуміння жанр. На уроках літератури розуміння казки зводиться до характеристики її персонажів й доволі прямолінійного розкодування її натяків (Чого казка навчає? Які проблеми піднімає?). Не можна стверджувати, що дітям необхідна вся глибина казки, але педагогові вона потрібна, щоб знайти оптимальну форму подання дітям правильної розстановки акцентів [Цит. за: 32, с. 40].

Звернімося до нових програм з української та зарубіжної літератури. Активне знайомство з казкою розпочинається ще у початковій школі, але головним чином звертаються до казок про тварин, адже зрозуміти фантастику чарівних казок для дітей молодшого шкільного віку ще важко. У 5 класі відповідно до програми з української літератури продовжується вивчення української народної казки як джерела морально-етичного виховання учнів. Згідно з новою програмою української літератури у 5 класі дитина починає аналізувати літературні твори, систематизує та узагальнює подану інформацію. Учень вчиться розпізнавати авторську та народну казку, пояснює, у чому полягає різниця між ними, розуміє особливість побудови народної казки та виявляє спільне і відмінне між міфом, легендою, казкою і

переказом. Отже, на уроках п'ятикласники знайомляться з такими зразками української чарівної казки: «Яйце-райце», «Про Правду і Кривду» або «Мудра дівчина» (на вибір учителя), «Ох» або «Летючий корабель» (так само на вибір учителя).

Навчальна програма із зарубіжної літератури пропонує розпочати вивчення фольклорної казки у розділі «Казки народів світу» (протягом 18 годин). Розробники програми знайомлять учнів 5 класу з індійською народною казкою «Фарбований шакал», що вміщена у збірнику «Панчатантра», цінному джерелі для розуміння світогляду та традицій індійського народу; японськими народними казками: «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» або «Момотаро, або Хлопчик-Персик» (1 за вибором учителя); китайською народною казкою «Пензлик Маляна»; арабською народною казкою «Третя подорож Синдбада». Список казок звичайно слід продовжити за рахунок уроків з позакласного читання.

Враховуючи напрацювання педагогів, психологів, методистів, казкознавців методику роботи з народними казками слід будувати з урахуванням можливостей сприйняття учнями твору, специфіки його жанрових особливостей, методів і прийомів навчання, покликаних збуджувати, привертати увагу та викликати інтерес до вивчення казки, розуміти символіку казки, формувати на основі прочитаних казок уявлення про морально-етичні цінності народу та повагу до традицій інших народів.

У молодшому підлітковому віці, який припадає саме на 5 – 6 клас, дітям властивне наївно-реалістичне сприйняття мистецтва. Події, героїв, їхні вчинки підлітки сприймають як реальні. Природною основою наївного реалізму є вік дітей, їхній ще незначний життєвий і читацький досвід [38]. Читаючи твір, діти звертають увагу насамперед на сюжет і поведінку героїв. І якщо вони навіть не зовсім розуміють загальний смисл твору, незвичайні вчинки можуть мати на них великий вплив. І навпаки, звичайна, буденна поведінка не виокремлюється в свідомості підлітка, хоча вона й важлива для розуміння характеру літературного образу [38].

У дітей активно розвиваються інтерес до навколишнього світу, його дослідження та стимулюються писемне мовлення і читацькі уміння. Учні цього віку притаманні фантазування, необ'єктивність. Цієї думки дотримується дослідниця А. Гривко, яка у своїй праці «Психологічні особливості формування в учнів 5 – 6 класів комунікативних умінь засобами мови підручників математики» акцентує: «Типовими рисами учнів цього віку є здатність до фантазування, нереального планування свого майбутнього, необ'єктивності. На перший план виступає власний авторський задум, фантастичні мрії» [20, с. 159].

Вивчаючи сприйняття літературного твору учнями. О. Никифорова відзначає, що молодші підлітки виділяють далеко не всі важливі елементи тексту. Найкраще вони запам'ятовують наочно і яскраво зображені вчинки персонажів та ситуації, в яких вони діють. П'ятикласники, наприклад, легко зіставляють вчинки героя, відтворені один за одним, можуть пояснити мотиви поведінки, чітко і яскраво виражені самим автором. Але їм важко зіставляти віддалені в часі елементи тексту, виявити зв'язок елементів, що стосуються різних героїв [Цит. за: 38].

У посібниках Н. Волошиної, О. Бандури, Б. Степанишина подаються методичні розробки уроків та дидактичні матеріали з фольклору. Методисти та педагоги сучасної початкової та середньої ланки школи наголошують на необхідності творчого пошуку у проведенні уроку, виборі ефективних методів і прийомів навчання, що відповідав би багатовіковим традиціям засвоєння дітьми казкового епосу.

Щоб урок був ефективним, потрібно зробити його і навчальним, і виховуючим, навчити учнів читати, осмислювати, аналізувати прочитане. Увага вчителя на заняттях з літератури має бути спрямована на те, щоб учень шукав у творі відповіді на запитання, які постають перед ним у житті.

Методисти С. М. Бондаренко, Г. Г. Гранік, А. А. Концева, Н. В. Чепелєва та інші наполягають, що читати в прямому значення цього поняття означає не лише володіти технікою читання, а й усвідомлювати

ідейний зміст тексту. Український психолог Г. С. Костюк визначив розуміння як пізнавальний процес, спрямований на розкриття істотних зв'язків між об'єктами. «Зрозуміти предмет, явище – це означає розкрити його істотні зв'язки з іншими об'єктами, з'ясувати умови, за яких воно виникає, причини, що його породжують. Розуміння залежить від взаємодії низки психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення)» [Цит. за: 8, с. 16].

Розуміння учнями художніх творів передбачає сприймання і усвідомлення художніх образів, засобів увиразнення (порівнянь, метафор, епітетів, повторів ролі розділових знаків тощо). О. Никифорова зауважує, що вплив художніх прийомів на учнів середніх класів залежить не від їх ролі в розкритті того чи іншого літературного образу, а від ступеня їхньої наочності і яскравості. Це зумовлено недостатнім розвитком аналітичних здібностей учнів, – вони ще не розуміють ролі багатьох прийомів зображення в художньому творі [Цит. за: 38]. Вивчаючи казку слід зупинитися на функціональних особливостях казки, яка є джерелом інформації про традиції та звичаї конкретного народу, малює його яскравий портрет через побут, зовнішність казкових героїв, природу. Н. Півнюк зауважує: щоб розкодувати казку, необхідно навчитися уважно її читати, занурюючись у всі деталі [Цит. за: 32]. Отже, уже в 5 класі слід розпочати складний, але важливий процес формування в дітей розуміння символіки художнього твору, вичленовування і усвідомлення символічного значення. Безцінним джерелом і інструментом є, звичайно, народна казка.

Питання казкової символіки й досі залишається до кінця не розв'язаним через складний зв'язок із міфологією. Значну увагу казковій символіці приділяє М. Чумарна. Дослідниця інтерпретує казки з урахуванням народних вірувань і звичаїв, доводить, що кожна казка має додатковий символічний підтекст. У казках слов'янських народів зустрічаються такі символи: яйце – символ народженого світу, повноти буття; світове дерево (яблуня, верба, береза, клен) – своєрідний зв'язок між небесними й земними володарями; змієборство як протистояння добра і зла; жива і мертва вода;

камінь – вхід і вихід з потойбічного світу (збереження структури світобудови); Костій (кощій) – уособлює першопредка, з сімені якого народився рід людський, широко символ смертного, матеріального в людській природі (перемога над ним означає перемогу над своєю ж матеріальною природою, здобуття безсмертя) [88]. Так, на думку дослідниці, казка «Котигорошко» порушує тему структурально-сферичної будови Всесвіту. Котигорошко – збірний образ українського богатиря, що втілює силу рідної землі. Він прообраз структури народження людства, адже деякі вчені вважають, що Всесвіт міг народитися із надщільного згустку енергії завбільшки з горошину. Булава зроблена зі шматка заліза, викопаного із землі, і є символом божественної влади [88].

Шабаніна М. твердить, що символіка казки вказувала на стосунки поколінь, а також на взаємодію часових структур, форм життя й існування [90]. А Н. Мазалова, досліджуючи кумулятивні казки, звертає увагу на те, що в сучасній «Ріпці» не вистачає двох важливих елементів – Батька й Матері, тому дещо втрачається початковий сенс казки, який полягає у необхідності мати зв'язок з, жити в гармонії з рідними, бути щасливим в сім'ї. Дослідниця стверджує, що у початковому варіанті казки було 9 образів: Ріпка – скарб і мудрість Роду, його коріння (Ріпка ніби об'єднує земне й наземне); Дід – давня мудрість; Баба – традиції дому, хазяйновитість; Батько – захист і опора; Мати – любов і турбота; Онучка – діти, онуки; Жучка – достаток Роду, охорона й захист родини; Кішка – благо в родині, так як уособлює лад і спокій у домі; Мишка – добробут, матеріальна база родини, адже миші не водяться там, де нема чого їсти [Цит. за: 32].

Ліс і ніч мають у казках символічне значення, адже ототожнюються з чужим й невідомим, страшним світом. Випробування, які влаштовує головним героям казок Баба Яга, котра уособлює мудрість, внутрішню силу й може передати свій безцінний досвід, відкривають для них можливості отримати нові й важливі знання. У казках «Кобиляча голова», «Морозко», «Пані Метелиця» тощо головна героїня виконує хатню роботу, що також

символічно. «Перучи одяг, дівчина бачить і запам'ятовує, як він скроєний, а сам процес означає очищення. Мести хату – не лише піклуватися про чистоту, алей виробляти уміння позбавлятися всього зайвого. Особливого сенсу набуває завдання з пшеницею та маком, які треба відділити від бруду та гнилі. Символічно воно розвиває уміння розпізнавати добре й погане, яке часто ховається за цим добрим, а також виховую волю й дух, які допомагають досягти будь-яку мету» [Цит. за: 32, с. 43-44]. Таким чином казка показує, що молоді герої пройшовши складний шлях важкий шлях ініціації, і тепер вони повністю готові до життя.

Герой японської казки «Момотаро, або Хлопчик-Персик» під час своєї подорожі потрапляє до замку, де мешкають анциболоти – в японському оригіналі акаоні (перекладається з японської як «рудий чорт»). Акаоні – «казкова потвора з вибалушеними червоними очима, рогами та іклами, що часто трапляється в японських казках як уособлення зла» [Цит за: 12, с. 163]. Первісно вони – і про це згадується у японському літописі «Коджікі» – належали до підземного світу і дбали про потойбічне життя небіжчиків. Дещо пізніше, в епоху середньовіччя, вони стають схожими на людей, мешкають у горах чи на острові [Цит за: 12, с. 163]. Тобто за сюжетом казки Момотаро вступає у двобій з представниками потойбіччя й перемагає їх.

Звернімо увагу і на таку деталь, що мати в дорогу сину напекла рисових коржів, які мають форму кола. Круглий хліб є традиційним для слов'янської язичницької культури, адже коло уособлює сонце. З'ясовуємо, що так само і в японській культурі коло вважається символом сонця, вічності. Д. Букрієнко у науковій розвідці підтримує точку зору зокрема К. Юнга, що коло є символом процесу гармонізації особистості, індивідуації, або «автономним психічним фактом, який характеризується постійно повторюваною феноменологією, яка залишається незмінною, де б вона не зустрічалась» [12, с. 164].

Дім, хліб (у японській культурі – рис) майже у всіх народів мають особливе значення й користуються великою пошаною. За японською

традицією у дім не можна заходити з поганими думками й намірами. І Момотаро повертається додому з гідністю. Він переміг зло, і ним пишаються батьки: «А таки наш Момотаро найсміливіший в Японії! – раділи дід і баба, плескаючи в долоні» [51, с. 163].

Особливо ретельно слід продумати шляхи розуміння учнями творів, у яких вчинки дійових осіб можна усвідомити лише на основі проникнення у мотиви їхньої поведінки і почуттів протягом описаної події.

Учені називають такі алгоритми казкових образів:

- аглютинація – склеювання, поєднання ознак, властивостей предметів, які природно не поєднуються, зближення тих явищ, які не поєднуються, перенесення предметів і явищ у нові часи та простори;
- гіперболізація – різке перебільшення з відповідною художньою метою властивостей людей, явищ;
- персоніфікація і метаморфози.

Форма соціально-побутової казки простіша від чарівної. Звичний початок фантастичної казки, в якому йдеться про якесь далеке царство, розташоване невідомо де, за високими горами, швидкоплинними ріками, за дрімучими лісами, змінюється висловом «жили-були». Зникають характеристики, що мандрували від твору до твору, характеристики невимовної краси позитивних персонажів або образи їх нестримного переміщення у просторі і часі. Оповідач вже не вдається до обов'язкової кінцівки про щасливе одруження, обід на весь світ та про в'язку бубликів, яку він вимагав, жартома, у слухачів.

Позитивними героями соціально-побутової казки є вихідці з найбільш бідніших верств – сироти, наймити, солдати, козаки. Всі їхні дії спрямовані на те, щоб розкрити ненажерливість, лицемірство, жорстокість панівного класу.

У соціально-побутовій казці «Мудра дівчина» (5 кл.) розповідається, як проста дівчина-біднячка перемагає пана завдяки своєму гострому розуму. Ця казка цілком спростовує хибну думку про пасивність та інтелектуальну

обмеженість жіночих образів в українській народній творчості. Поширеними соціально-побутовими казками є казки про бідну пасербицю, яка постійно виконує важкі завдання мачухи («Казка про Марусю», «Кобиляча голова»). У казці «Казка про Марусю» дівчині виконати завдання допомагає бичок. Дізнавшись про це, мачуха наказує зарізати його. Гірко плаче Маруся, а бичок їй наказує: «Не плач..., але як тільки будуть їсти моє м'ясо, то ти не їж, а збери кісточки і закопай під двором за ворітьми». Маруся так і зробила, а весною зійшла там яблунька. Цікаво, що подібний варіант трохи складнішого мотиву проростання дерева з бичачої крові є в древньоєгипетській казці про братів Анупу і Бітіу.

У соціально-побутових казках загадка – це мірило розуму, кмітливості, мислення. Ці казки побудовані на епізодах загадування та відгадування загадок. Саме під час такого загадування та відгадування підкреслюється розум, дотепність, мудрість героя й одночасно посилюється комізм казки («Мудра дівчина»).

Найчастіше кінцівками соціально-побутових казок є влучні приказки та прислів'я, які несуть у собі ідею казки, у них криється глибока народна мудрість. Саме пісні, прислів'я, приказки, загадки роблять казку чудовим жанром, зручним для пізнання досвіду, проблем, ідеалів рідного народу.

Вивчення казки традиційно включає такі етапи:

- Підготовка до сприймання твору.
- Читанням чи розповідь казки вчителем або прослуховування твору у виконанні майстрів художнього слова.
- Робота над текстом казки (бесіда за змістом прочитаного, використання окремих елементів аналізу).
- Повторне читання казки (можливе в особах, з елементами інсценування).
- Виготовлення ілюстрацій до окремих епізодів казки (не обов'язково).
- Підсумок.
- Творчі усні чи письмові роботи.

Підготовка до сприймання має налаштувати учня на слухання і розуміння казки. Учитель не має перевантажувати інформацією учнів, має дати відомості про твір і життєві факти, що лягли в основу. Це має бути не обов'язково бесіда, а й розгадування кросвордів, робота із прислів'ями, перегляд ілюстрацій, уривків з мультфільмів чи кінофільмів за сюжетами казок тощо.

Читання казки має бути емоційним, слід застосовувати читання по ролях. Робота над текстом казки продовжується із застосуванням таких методів як бесіда на сприймання, спостереження, перечитування епізодів, переказ, елементи аналізу тощо.

Елемент уроку: українська народна казка «Мудра дівчина».

Мета:

навчальна: ознайомити учнів з народною казкою як жанром усної народної творчості, її тематикою та особливостями; опрацювати з учнями народну казку «Мудра дівчина»;

розвивальна: допомогти учням усвідомити уявлення про добро і зло, красиве і потворне: формувати навички виразного читання казок; розвивати культуру зв'язного мовлення;

виховна: виховувати позитивні риси характеру, людину-гуманіста.

Тип уроку: урок засвоєння та усвідомлення нового матеріалу.

Формулюємо запитання для бесіди, використовуючи питальні слова що, де, коли, чому тощо.

- 1) Де відбуваються події казки?
- 2) Хто герої казки?
- 3) Чому багатий брат захотів повернути собі корову?
- 4) Як Маруся виконала перше завдання пана?
- 5) Чому батько звернувся за допомогою до своєї доньки?
- 6) Що потрібно було зробити для виконання другого завдання?
- 7) Які риси вдачі бідної дівчини можете назвати?

Далі дітям варто вирішити наступні завдання:

Запропонуйте дітям спробувати розгадати загадки пана.

Поміркуйте, які риси характеру народ схвалює, а які висміює?

Назвіть казки, які ви знаєте, в яких прославляються мудрість і кмітливість простих людей.

У процесі поглибленої роботи над твором слід практикувати такі види роботи, які б допомогли учням збагнути поетичні узагальнення, що втілені у народних казках. З цією метою на уроках можна використати прислів'я, приказки, які діти ілюструють відповідними епізодами казки і коментують, роблять висновки, формулюють ідею твору чи епізоду.

Елемент уроку.

Діти працюють з картками, на яких записано тільки частина прислів'я, друга частина знаходиться на іншій картці. Учні мають поєднати прислів'я:

Тіло в золоті, а душа в болоті,
 Вчення в щасті украшає, а в нещасті утішає,
 Голова без розуму, як ліхтар без свічки,
 Де сила не може, там розум допоможе,
 Краса минеться, а розум пригодиться,
 Де гроші люблять, там совість гублять,
 Тяжко позиватися латаній свитині з добрим кожухом,
 Далеко видить око, а розум глибоко,
 Мудра голова не дбає на лихі слова.

Тіло в золоті,	а розум глибоко
Вчення в щасті украшає,	як ліхтар без свічки
Голова без розуму,	там совість гублять
Де сила не може,	а душа в болоті
Краса минеться,	а в нещасті утішає
Де гроші люблять,	не дбає на лихі слова

Тяжко позиватися латаній свитині	там розум допоможе
Далеко видить око,	там совість гублять
Мудра голова	з добрим кожухом

Примітка. У 5 класі діти мають знати теоретико-літературні відомості про казку. Зокрема, називати види казок (казки про тварин, чарівні казки, соціально-побутові казки), композиційні особливості жанру (зачин і кінцівка, повторення тощо), різка поляризація героїв на носіїв добра і зла; вчать розуміти символіку (числа 3, 6, 9, 12 тощо). Учні засвоюють казкові прийоми тільки тоді, коли безпосередньо працюють із текстом спостерігають за його художніми прийомами і засобами.

Отже, казки зафіксували нашарування різних періодів мовної культури, національну традицію, спосіб усного мовлення і полонять своєю красою кожного, хто їх слухає або читає. Організуючи свідоме вивчення народної творчості – народних казок, учитель має застосовувати таку методику, яка, поєднуючи індивідуальні й групові форми та методи, стає в його руках справжньою «педагогічною музою»(за К. Ушинським), розвиває творчу самодіяльність. Казка є сугестивним методом формування громадянської культури школярів.

Дитина навчається використовувати народну мудрість у повсякденному житті, виразно читає тексти казок та переказує їх, дізнається про повчальний зміст казки, виявляти специфіку національної культури інших країн світу.

2.2. Специфіка шкільної інтерпретації казки літературного походження

Жанр літературної казки у шкільній програмі представлений таким чином. З української літератури пропонується до вивчення «Фарбований лис» Івана Франка, «Хуха Моховинка» Василя Королів-Старого, «Цар Плаксій та Лоскотон» Василя Симоненка, «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» Галини Малик. Тут учень розуміє сенс віршованої казки та пояснює особливості літературної казки. У 6 класі учні вивчають казки-притчі Емми Андієвської «Казка про яян» і «Говорюща риба».

Програма з зарубіжної літератури представлена такими авторами і творами у жанрі літературної казки: «Казка про рибалку та рибку», «Казка про мертву царівну і сімох богатирів» (1 за вибором учителя) Олександра Пушкіна; «Соловей», «Непохитний олов'яний солдатик», «Дикі лебеді», «Снігова королева» (1 за вибором учителя) Ганса Крістіана Андерсена, «Хлопчик-Зірка» Оскара Уайльда; «Аліса в Країні Див» Льюїса Керролла; «Чарлі і шоколадна фабрика» Роальда Дала; «Комета прилітає», «Капелюх Чарівника», «Зима-чарівниця» (1 за вибором) Туве Янсон.

Чарівність художнього світу твору. Його персонажі, утілення в них ідей доброти, щирості, сімейних цінностей молодшим підліткам притаманне позаконтекстне сприйняття, тобто прагнення «приписувати» героям твору якості, не притаманні їм і не змальовані автором. Цю особливість сприйняття О. Никифорова пояснює тим, що учні слабо контролюють уявлення і почуття, які виникають у них під час читання [Цит. за: 38]. Так, оцінюючи характер героя, вони беруть до уваги переважно один-два вчинки, які їх найбільше вразили. Це зумовлює певну однобічність сприйняття літературних образів: позитивне ставлення до героя спричиняє переоцінку його кращих якостей і викликає бажання виправдати негативні вчинки. В разі негативного ставлення до персонажа, позитивні якості його применшуються [Цит. за: 38].

Одним із завдань сучасної школи є виховання в молодого покоління морально-етичних цінностей, вміння бачити справжню красу людини й розуміти цінності життя. Великий виховний і художньо-етичний потенціал, безумовно, має казка. З метою навчання дітей осмисленого читання, емпатії, розумінню основ взаємин людини і природи, людей між собою слід застосовувати технології розвитку критичного мислення, а також соціальної рефлексії дітей. Досить ефективними інструментами є: виразне читання вчителем тексту вголос, спеціальні завдання і запитання, малювання, елементи рольової гри. Але головну увагу варто приділяти навчанням дітей міркувати, висловлювати власні погляди, обґрунтовувати їх і через це будувати власний світогляд, цінності та характер.

Формування понять про казку поглиблюється і узагальнюється під час вивчення літературної казки, яка має і свої особливості. Зіставляючи які, учні знаходять ряд спільних моментів, яскравіше виділяють характерне і властиве народним і літературним казкам.

В учнів 5 – 6 класів починає формуватися здатність розуміти інших людей, співіснувати з ними на принципах рівноправності й толерантності. Це потребує діалогового навчання, створення в системі завдань підручника ситуацій, розв'язуючи які підлітки навчаються враховувати різні погляди, обстоювати власні, передбачати результати їх, обґрунтовувати доцільність тощо. Логічне мислення, характерне для цього віку, створює передумови для формування доказового мовлення, дослідницьких рис і характеристик. Учні навчаються дотримуватись логіки побудови розповіді, висловлювати міркування та судження, обґрунтовувати їх [20, с. 160].

Наукові дослідження показують, що чим більше продумані й узагальнені життєві враження підлітка, тим ефективніше відбуваються процеси асоціативного мислення, які лежать в основі правильного, глибокого розуміння художнього твору. У підлітків (особливо молодших) узагальнення й оцінка елементів тексту, які характеризують літературного героя, дуже своєрідні [Цит. за: 38]. Усе це ще раз підтверджує необхідність застосування

в 5 – 6 класах поглибленого аналізу, що є одним із засобів продумування й узагальнення життєвого досвіду учнів і розвитку асоціативного мислення. Саме завдяки аналізу поверхневій уявленню і непевні емоційні враження перетворюються в повне, глибоке й чуттєво насичене розуміння художнього тексту. Використовувати життєвий досвід школярів для осмислення літературних явищ треба широко й систематично.

Сучасну ситуацію у світі й в Україні характеризує зниження інтересу до читання, рівня навичок читання, «системна криза читацької культури». У зв'язку з цим гостро стоїть необхідність формування читацької компетентності учнів насамперед в загальноосвітніх установах на уроках української та зарубіжної літератури.

У 2018 році Україна приєдналася до програми Міжнародного порівняльного дослідження якості освіти PISA (Programme for International Student Assessment), яке проводиться кожні 3 роки. Метою дослідження є виявлення рівня володіння учнями (15 років), які отримали загальну обов'язкову освіту, знаннями, вміннями та навичками, необхідними для повноцінної життєдіяльності у сучасному суспільстві, вирішення широкого діапазону завдань у різних галузях, спілкування та встановлення соціальних відносин [1, с. 3]. Оцінюється грамотність учнів з читання, математики та природознавства. Причому «грамотність» у дослідженні PISA розуміється як вміння учня практично застосовувати знання і навички в повсякденній діяльності. Читацька грамотність – здатність учня читати, розуміти й інтерпретувати різні тексти, в тому числі й вміння робити власні висновки, знаходити в тексті потрібну інформацію тощо [57].

Перевіряється здатність підлітків розуміти письмові тексти різних жанрів, розмірковувати над їхнім змістом, висловлювати власні думки щодо прочитаного. У завданнях з читацької грамотності оцінюються такі вміння учнів: 1) знаходити в тексті інформацію, подану безпосередньо або в опосередкованому вигляді; 2) інтерпретувати текст; 3) здійснювати рефлексію та оцінювати текст.

Менше 4 % українських 15-річних учнів/студентів володіють стійкими навичками детального аналізу незнайомого тексту, у роботі з яким необхідно висувати припущення в умовах браку очевидної інформації, критично мислити й робити передбачення, звертати увагу на деталі й знаходити інформацію, що прямо не наведена [45, с. 248].

Учителям важливо знати, що труднощі становлять такі вміння: знаходити потрібну інформацію в тексті, особливо якщо вона розпорошена в різних, часто несусідніх, його частинах; критично мислити, розуміти відомі їм категорії в новому контексті; висувати припущення; критично оцінювати тексти. Тому методичні засоби, спрямовані на розвиток відтворюючої уяви й асоціативного мислення, набувають особливого значення тоді, коли змальовані у творі картини не знайшли свого відображення в досвіді читача-підлітка. У такому разі його досвід треба збагатити чужим досвідом.

Розвиткові абстрактного, логічного і критичного мислення, формуванню естетичних смаків сприяє зокрема вивчення у 6 класі казок-притч Емми Андієвської («Казка про яян», «Говорюща риба» та інших). Казки-притчі авторки увійшли до збірки «Казки», яка була надрукована в 2000 році.

Міфопоетика, постмодерністська естетика, глибокий філософський зміст казок Емми Андієвської були предметом дослідження таких науковців: П. Сорока, Ю. Яценко, В. Просалова, О. Смерек, С. Водолазька, А. Демченко та ін. Своєю чергою, казки Е. Андієвської з їх несподіваними, загадковими персонажами, майстерним зображенням через алегорію проблем, актуальних для сучасної людини, стали для учнів та вчителів матеріалом й інструментом навчання вдумливого читання та аналізу художнього твору.

Казка-притча поєднує ознаки і казки, і притчі, які сформувалися ще в усній народній традиції. «Притча – невелике усне оповідання морально-повчального змісту, сюжет якого служить аналогією для морального наставлення і навчального висновку» [81]. Притча не подає мораль «у готовому вигляді», а спрямовує читача на її пошук і усвідомлення. «Притча не зображує, а повідомляє про певну ідею, покладаючи у свою основу

принцип параболи: оповідь немовби віддаляється від даного часопростору і, рухаючись по кривій, повертається назад, висвітлюючи явище художнього осмислення у філософсько-естетичному аспекті» [42].

Вісімнадцять історій збірки об'єднані єдиним оповідачем, а історії, розказані за одну ніч, існують незалежно одна від одної, повторюючи структуру арабської збірки казок «Тисяча й одна ніч». Оповідачем казок у збірці виступає шакал – для української традиції персонаж незвичний, але тут вбачається трансформація Е. Андіївською сюжетів збірки «Панчатантра». Головними дійовими особами «Панчатантри» були шакали Каратака і Даманака, які уособлювали песимістичний погляд на світ. Шакал розповідає свої сумні історії консервній бляшанці, яка, своєю чергою, коментує, відстоює своє розуміння запропонованих проблем. Шакал і консервна бляшанка сперечаються, висловлюють свій погляд на світ. Кожна казка залишає купу питань для роздумів, адже шукаючи відповідь, зрозуміло, що питань стає ще більше. Так у казці «Говорюща риба» питання, хто є постраждалим так і залишається відкритим. Чи то риба, яка прийшла до найкращого друга, а потрапила на пательню, через те, що її не почула дружина рибалки. Балакуча риба, яка була «білою вороною» серед своїх родичів, для балакучої жінки була звичайною. Натомість для рибалки риба стала тим, хто не тільки розмовляє, а й слухає його. Але чому саме риба, яка мала бути уловом для рибалки? Чи був він почутий у своїй родині? Чи була риба насправді особливою? Чим? Отже, постає ціла низка питань, які дозволять учням висловити свій погляд на те, яким має бути їх оточення, що є для них дружба тощо. І консервна бляшанка, і шакал жаліються на байдужість людей: «Справді дуже важко з людьми, бо вони олюднюють нас, і разом з тим їм і на думку не спаде ставитися до нас, як до людей, а на цьому ми завжди терпимо» [3]. А чи поважають діти своїх близьких?

Вивчення у 6 класі казок-притч Емми Андіївської («Казка про яян», «Говорюща риба» та інших) сприяє розвитку абстрактного, логічного і критичного мислення, формуванню естетичних смаків. Одним із видів

роботи з такими текстами є прогнозоване читання (читання із зупинками). Спробувати з'ясувати за назвою, про що буде притча, під час читання тексту зупинятися на переломних моментах, обмірковуючи можливе закінчення притчі та її мораль.

Беззаперечною є неповторність кожної людини, індивідуальне «Я», яке заслуговує на повагу. Але тільки взаємоповага і взаємодопомога дозволяють людям повноцінно співіснувати – до цього закликає твір Емми Андієвської «Казка про яян». Самозакохані, зосереджені самі на собі, на власному «я» яяни живуть вічно, але насправді не бачать нічого навколо, не можуть вийти за межі міської брами: «Це слово знають усі яяни: звичайнісіньке «ти». Але коли хтось із яян, – а це стається так рідко, що про це ходять лише легенди, – отож коли хтось із яян пробує вимовити «ти», в устах яянина це чомусь завжди обертається на «я», і тому брами не відчиняються» [3]. Чи можна бути щасливим, але при цьому зачиненим у власних межах. Творити добро, не очікуючи вдячності у відповідь, спробувати вийти за межі комфортного – ось, що є справжнім щастям, і отримає винагороду, так само, як пастушок, який зміг вийти за браму, і вивести за собою зневірену людину.

Отже, казки-притчі Емми Андієвської за допомогою алегорії, умовності порушують морально-етичні проблеми, розкривають вічні філософські питання буття людини. Вони є благодатним джерелом для набуття життєвого мудрості та формування моральних принципів у молодого покоління.

У 5 класі на уроках зарубіжної літератури учні знайомляться із творчістю Роальда Дала, відомого англійського письменника, творчість якого довгий час була невідомою пересічному читачеві. Лише на початку 90-х років літературознавці звертаються до художньої спадщини митця, з'являються переклади його творів. Так у 2005 році з'являється казка «Чарлі і шоколадна фабрика» у перекладі В. Морозова, далі одна за одною виходять «Матильда», «Відьми», Джеймс і гігантський персик» тощо. Дитяча проза Р. Дала, зокрема твори «Матильда» (1988), «Джеймс і гігантський персик» (1961), «Чарлі та шоколадна фабрика» (1964) та інші вписується в концепцію

літератури кінця ХХ століття, яка прочитується крізь призму постмодернізму. «У його творах поміркований читач знайде передусім оригінальну візію сучасності і нас самих у різних життєвих ситуаціях» [48, 268]. У художньому тексті Роальда Дала життєвий матеріал трансформується у міфологічно-авторську модель суспільства, що має передовсім ірреальний стрижень. Основним принципом фантастичної літератури є настанова на «двоємир'я», розподіл світу на реальний та ірреальний, при цьому зміст кожного визначається авторською свідомістю, читацьким сприйняттям, а також типом суспільної свідомості [39, с. 104]

У повісті «Чарлі й шоколадна фабрика» головним є випробування персонажів на шоколадній фабриці. Діти, запрошені на фабрику королем шоколаду не проходять випробування і вибувають з гри. З самого початку Чарлі натякає на те, що не всі зможуть пройти всіма коридорами фабрики. Тут можна простежити аналогію з «Алісою в Країні Див», коли Аліса потрапляє в кімнату з багатьма дверима і має зрозуміти, які двері відчинити. Випробування для героїв стають свого роду ініціацією, яку вони проходять покаранням за свої гріхи.

Елемент уроку. Вивчаючи на уроці казку Р. Дала слід зупинитися на такій деталі, що позначають імена дітей, які потрапили на фабрику? Чи відповідають вони характеру дітей? Яким чином Чарлі карає дітей за їхні пороки?

Роальд Дол є майстром іронії, тому слід обв'язково з дітьми прочитати разом характеристики персонажів або попросити їх сказати, якого героя описано.

«На знімку був дев'ятирічний хлопець такий тілистий, ніби його надули велетенською помпою. З усього його тіла випиналися здоровезні обвислі складки жиру, а лице нагадувало потворну грудку тіста з маленькими смородинками очей, що зажерливо поглядали на світ» [23, с. 36] (Августус Глуп).

«Я дуже люблю жувати жуйку. Не можу без неї жити. Жую цілісінькими днями, крім тих кількох хвилин, коли треба їсти. Тоді я приліплюю жуйку за вухо – щоб не загубити. Чесно вам зізнаюся, що почувалася б нікудишньо, якби цілий день не жувала жуєчку» [23, с. 50], (Віолета Бореґард).

«Вона годинами лежала на підлозі, хвицяла ногами й страшенно лементувала. Я не міг дивитися, як страждає моя дівчинка...» [23, с. 40], Верука Солт (бородавка).

«Дев'ятирічний хлопець сидів перед величезним телевізором, не зводячи очей з екрана, й дивився фільм, у якому одна згряя бандитів розстрілювала з автоматів іншу. ...був обвішаний вісімнадцятьма різноманітними іграшковими пістолетами й автоматами» [23, с. 53], (Майк Тіві)

Далі з дітьми перечитуємо частини, де вони потрапляють у халепу:

Августус Глуп «ніби оглух і не чув нічого, крім поклику свого велетенського шлунка. Він простягся долі на весь зріст, витяг шию і пособачому сьорбав з річки шоколад» [23, с. 111] (потім впав у шоколадну річку і потрапив у трубу).

Віолетта Бореґард без дозволу господаря фабрики спробувала експериментальний варіант жуйки й перетворилася на велетенську чорницю: «Її тіло роздималося й змінювало форму з такою швидкістю, що вже за хвилину перетворилося на величезну круглу темно-синю кулю – власне, на велетенську ягоду чорниці, - а від самої Віолети Бореґард лишилося тільки по парі крихітних ніжок та ручок, що стирчали з величезної круглої ягоди, та ще малесенька голівка нагорі» [23, с. 145].

Верука Солт забажала мати у домашньому звіринці дресировану білочку із «Горіхового цеху» шоколадної фабрики. Однак білки, які перевіряли горіхи на гнилість, визначили, що у голові Веруки пусто і викинули її у сміттєпровід.

Майк Тіві теж був некерованою дитиною, яка звикла чинити як заманеться: «Хлопець летів мов навіжений, а добігши до величезної

телекамери, відразу підскаочив до рубильника, порозкидавши навсібіч умпалумнів» [23, с. 203]. Він захотів перевірити на собі телепортацію телевізійного шоколаду, що призвело до фізичного спотворення.

Кожен із дітей чинив так, як звик робити у звичайному житті, що було на шоколадній фабриці Віллі Вонки не припустимим. Вонка по-своєму, дещо жорстоко і своєрідно виховує героїв, вчить їх не піддаватися негативному впливу середовища.

Своєю чергою слід поставити перед дітьми низку запитань для роздумів. Чи щасливий Віллі Вонка? Чи є в казці герої, яких можна назвати щасливими? Чому щасливий білет потрапляє саме до Чарлі Бакета? Чи правильно роблять батьки Чарлі, коли не погоджуються на пропозицію Віллі Вонки?

Як зазначає Кушнірова Т., однією з основних ознак літератури постмодернізму стає принцип інтермедіальності, який вбачається і у творчості Р. Дала. «У культурі спостерігається часто переклад з одного виду мистецтва у інший, переплітаються тексти різних мистецтв, до інтертекстуального простору входить й інтермедіальність» [Цит. за: 39, с. 106]. Художня проза Роальда Дала балансує на межі зі сценічним / кінематографічним мистецтвом. У повісті «Чарлі та шоколадна фабрика» інтермедіальність проявляється зокрема жанрами-вставками, віршованими фрагментами, піснями, які виконуються умпалумпами, працівниками фабрики Віллі Вонки. У цих піснях засуджуються надмірні захоплення дітей їжею, жуйками, телевізійними розвагами, розкриваються причини дитячих проблем у сучасному світі. Наприклад, одна із пісень присвячена дитячій деградації, що настає від надмірного захоплення телевізором.

«У голові стає в них пусто!

Гниє уява, мов капуста!

Усі зникають почуття

й таке тупе стає дитя,

що не сприймає чарівні
казки, фантазії й пісні!
А мозок, як швейцарський сир,
У мозку тім – мільйони дір...
Порожні очі, згаслий зір» [23, с. 214].

Жанри-вставки майстерно вписані автором в сюжет твору, мають завершену структуру та несуть певне смислове навантаження, яке відображає жанровий зміст [Цит. за: 39, с. 107].

Діти підводять підсумок, розмірковуючи про доброта і щирість головного героя Чарлі.

Працюючи з казкою Івана Франка «Фарбований Лис» учні мають пригадати, що вони читали індійську народну казку «Фарбований шакал», на етапі ознайомлення з текстом діти проводять паралелі, розмірковують над поведінкою героїв народної і літературної казки.

Під час такої роботи з текстами учні набувають найважливіших навичок осмисленого читання: оцінювати вчинки героїв казки з різних позицій; обґрунтовувати власну думку; співставляти життя героїв казки зі своїм; висловлювати власну позицію щодо почутого/побаченого; вільно висловлювати ідеї та самостійні судження. Використовуються такі методи та прийоми роботи, як літературний диктант, бесіда, метод ПРЕС, незакінчене речення тощо.

2.3. Ефективні методи та прийоми вивчення казок на уроках літератури

Проблема навчальної мотивації одна з найскладніших проблем, з якою стикається учитель у своїй педагогічній діяльності. Мотивація – сукупність мотивів, які стимулюють людину на досягнення мети. «Мотивація учіння – система природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до відвідування навчального закладу, виконання вимог вчителів (викладачів), включення у процес навчання, до зусиль, необхідних для подолання

труднощів, реалізації в процесі навчання власної схильності, до розвитку здібностей, до навчальної взаємодії тощо» [Цит. за: 25, с. 37].

А. Маркова, Л. Яременко поділяють навчальні мотиви на пізнавальні (пов'язані зі змістом навчальної діяльності і процесом її виконання) і соціальні (пов'язані з різними соціальними взаємодіями школяра з іншими людьми) [46, с. 14]. При цьому пізнавальні мотиви спрямовані на опанування нових знань і орієнтують школярів на засвоєння способів набуття знань (навчально-пізнавальні мотиви), на самостійне вдосконалення способів здобування знань (мотив самоосвіти) [90, с. 71].

А. Маркова розрізняє декілька типів ставлення школяра до навчання залежно від домінуючої мотивації: негативне, байдуже (або нейтральне), позитивне (аморфне, нерозчленоване), позитивне (пізнавальне, ініціативне, усвідомлене), позитивне (особистісне, відповідальне, дієве) [46, с. 12].

Натомість М. Матюгіна виділяє такі основні групи мотивів, як зовнішні і внутрішні, і вважає, що «зовнішні мотиви учіння можуть бути досить потужним чинником успішності навчання, проте вони психологічно збіднюють сам його процес, перешкоджають використанню всіх його розвивальних ресурсів, а в серйозних випадках можуть спричинити деформацію особистісного розвитку учнів» [Цит. за: 25, с. 39]. Але при цьому вони взаємодоповнюють внутрішні мотиви, які підвищують самооцінку учня, його самоповагу.

Узагальнюючи теоретичні уявлення щодо типів мотивації навчальної діяльності, слід підкреслити необхідність формування позитивної мотивації навчання. Є. Ільїн стверджує, «основними чинниками, що впливають на формування позитивної стійкої мотивації до навчальної діяльності, є зміст навчального матеріалу; організація навчальної діяльності; колективні форми навчальної діяльності; оцінка навчальної діяльності; стиль педагогічної діяльності вчителя» [92, с. 73].

Л. Яременко, долідаючи навчальну мотивацію, зазначає, що «зміст навчання постає для учнів у першу чергу у вигляді тієї інформації, яку вони

отримують від учителя, з навчальної літератури, навчальних телепередач та інших засобів. Проте сама по собі інформація поза потребами дитини не має для неї будь-якого значення, а отже, не спонукає до навчальної діяльності. Тому, даючи навчальний матеріал, потрібно враховувати потреби школярів певного віку. Такими є: потреба в постійній діяльності, у тренуванні різних функцій, у тому числі і психічних – пам'яті, мислення, уяви; потреба в новизні, в емоційному насиченні, потреба в рефлексії і самооцінці та ін. Тому навчальний матеріал повинен подаватися в такій формі, щоб викликати у школярів емоційний відгук, зачіпати їх самолюбство, тобто бути досить складним, таким, що активізує пізнавальні психічні процеси, добре ілюстрованим. Змістовно і ілюстративно бідний матеріал не володіє мотивуючою силою і не сприяє пробудженню інтересу до навчання» [92, с. 73].

Залежно від змісту уроку вчитель організує певний етап навчальної діяльності і формує відповідну мотивацію. На першому етапі вчитель забезпечує мотивацію початку роботи (первинну мотивацію). Другий етап – мотивація виконання роботи, підсилення первинної мотивації. Третій етап – мотивація завершення уроку – результативність роботи, постановка цілей на майбутнє.

Навчальний матеріал має подаватися таким чином, щоб викликати в учнів емоційний відгук, іноді провокувати складністю, бути вдало ілюстрованим. Незважаючи на те, що у наукових працях описано достатньо методів і прийомів, як привернути увагу учнів до навчання, але сучасні стрімкі зміни у науці, інноваційні технології, ціннісні зрушення у суспільстві вимагають пошуку нових способів мотивації.

Молодші підлітки схильні переключатися з одного предмета на інший, його відтворююча уява або мало розвинута, або взагалі нульова, мислення конкретне, абстрактного мислення ще нема [47]. Зважаючи на емоційну сприйнятливність, важливим для вчителя є створення на уроці умов для виклику яскравих і щирих почуттів і відчуттів.

Вчені визначають ряд умов, що забезпечують розвиток відтворюючої уяви. Найважливіші з них такі: оволодіння образними засобами літературної мови; вироблення правильного читання, яке відповідає особливостям художнього тексту; точне відтворення образів; контролювання (на основі аналізу тексту) уявлень, що виникають; використання прийомів, які активізують процеси образного аналізу й синтезу під час сприйняття школярами художнього тексту.

Задля урізноманітнення форм і методів роботи над вивченням казки варто застосовувати інноваційні технології із залученням можливостей комп'ютерних програм, Інтернет-платформ та соціальних мереж. З молодшими підлітками слід продовжувати використовувати технології творчого читання – модель взаємодії з книгою, що передбачає включеність читача в зображені письменником події, можливість прожити їх, співпереживати з літературними героями. Творче читання збуджує власні переживання активізуючи уяву – основу творчості.

Захоплення літературним сюжетом, вчинками літературних героїв спонукають дитину до пошуку можливостей утілення читацьких вражень у продуктах власної творчої діяльності, що сприятиме реалізації своєї природної креативності. Продуктивна читацька творчість – один із компонентів образотворчого (художнього) потенціалу дитячої книги.

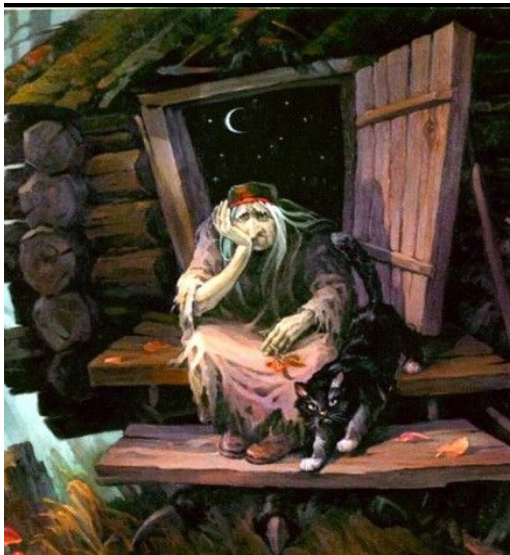
На уроках літератури доречним є поєднання читання з малюванням, ліпленням, створенням колажів, закладок, виготовленням за допомогою дорослого й самостійно різноманітних виробів з природних матеріалів за змістом художніх творів.

Помилкою є зосередження тільки на змісті навчального матеріалу. На наступних етапах уроку вчителю важливо не забувати про подальшу мотивацію. Для розвитку мотивації на будь-якому етапі уроку варто дібрати цікавий матеріал, який би стимулював емоції та почуття учнів, та різноманітні прийоми та форми роботи. Цього можна досягти,

використовуючи різні види діяльності: читання за особами, рольові сюжетні дидактичні ігри.

Для стимулювання мотивації навчання застосовуємо елементи сугестивної технології.

Елемент уроку. Для мотивації учнів до сприйняття нової теми – українською народною казкою «Ох» – почнемо розмову із дітьми почнемо із запитання: «чи вірять вони у домовиків та лісовиків?». Попросити дітей розповісти, які історії вони знають про духів домашнього вогнища або духів природи. Як обладнання можна використати книги Дари Корній «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи» та «Чарівні істоти українського міфу. Домашні духи». Демонструючи ілюстрації, учитель просить дітей пояснити зображене на картинках.

Після обговорення, показуючи ілюстрацію до казки «Ох», запитати: «Кого він нагадує?». Після цього продовжити роботу з текстом казки.

Примітка. У Дари Корній – Моховик (цар Ох) – лісовий дух і давній приятель лісовика. Він допомагає пильнувати за порядком у лісі. Його царство знаходиться під пеньком, укритим мохом (мох – у міфології є символом забуття, смерті). Якщо спокусить людину обіцянками виконати всі бажання, то потім затребує душу чи життя когось із рідних.

У зошиті учні накреслюють таблицю характеристики персонажів.

Персонаж казки	Позитивні риси	Негативні риси
Парубок		
Ох		

Робота з композицією казки: Як побудований сюжет?

Учні пригадують сюжет казки, виділяють композиційні елементи твору.

Учням пропонують пригадати, які ще казкові зачини та зікінчення з українських народних казок вони пам'ятають.

Елемент уроку. Урок за китайською народною казкою «Пензлик Маляна». Мотивація навчальної діяльності: дітям потрібно створити колаж про Китай. Учитель пропонує групову форму роботи, готує різні матеріали, з яких діти мають зробити вирізки, що в них асоціюється з цією країною, додати малюнки. Завдання можна уроїзноманітнити, поділивши клас на 2 чи 3 групи: одні група готує колаж про Китай, друга – про Україну, третя – про Японію.

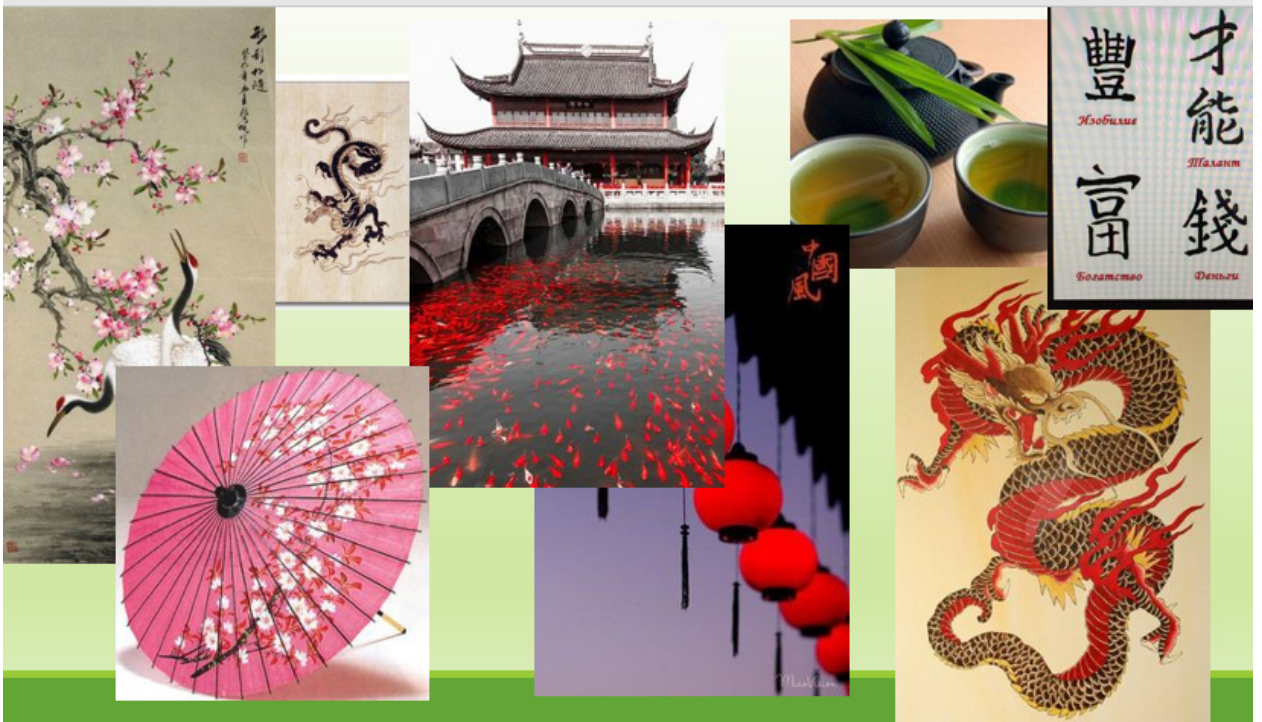
Елемент уроку. Японська народна казка «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик».

Учитель пропонує колаж з персонажами. Діти мають зрозуміти, чим вони схожі, пригадати всі казки, які вони знають про «мізинчиків».

Також для зацікавлення учнів можна разом з ними створювати постери, афіші, запрошення або квитки, елементи костюмів і декорацій для інсценізації художніх творів. Усе це створює платформу для учнівських творчих експериментів.

Елемент уроку. Знайомлячись із казками народів світу пропонуємо створити інсценізацію японської народної казки «Момотаро, або Хлопчик-персик» (на етапі уроку активізації знань). Учням-акторам слід запропонувати використати елементи традиційного одягу японців (кімоно, парасольки від сонця, маску чудовиськ тощо), а для створення атмосфери для декорацій застосувати штучні чи живі бонсаї та гілочки сакури. Оформити заздалегідь постер з головними героями, роздати квитки на виставу та підготувати музичний супровід. Так само можна відтворити національний український колорит, інсценізуючи казку Василя Симоненка «Цар Плаксій та Лоскотон» (можна використати маски Плаксія і Лоскотона у вигляді смайликів).

Елемент уроку: Казка «Хуха-Моховинка» Василя Королева-Старого
Учитель показує кольоровий плакат

Хіба ви не бачите хух? Чому ж ви не помітили хух?

(Хух не помічають, бо вони змінюють колір відповідно до середовища. Хухи можуть ставати червоними, зеленими, блакитними, рудувато-червоними, жовтими, рожевими, фіалковими, бвають і білими).

Далі продовжити урок-бесіду.

Попросити учнів пояснити, як вони розуміють слова: «Люди дуже рідко помічають та розуміють чужі сльози»

Елемент уроку: Казка «Країна муммі-тролів. Комета прилітає» Туве Янссон.

Мета:

навчальна: ознайомити учнів з казкою «Країна муммі-тролів. Комета прилітає» Туве Янссон, її тематикою та особливостями;

розвивальна: формувати навички критичного мислення, виразного читання; розвивати культуру зв'язного мовлення;

виховна: усвідомлювати життєві цінності; виховувати позитивні риси характеру, людину-гуманіста.

Тип уроку: урок засвоєння та усвідомлення нового матеріалу.

Учитель на столі викладає картки з цитатами з літературної казки. Учні мають наклеїти (за допомогою магнітів або прищепок) картку з цитатою під персонажем, якому вона відповідає.

Приклади карток

Цитата	Персонаж
«Я стану шукачем перлів! І ховатиму свої перли у скрині. Усі білі камінці – перлини. Ті, що дуже білі і дуже круглі» [90, с. 57]	Мумі-троль
«...навіть не думав умирати і гідно продовжував свій триумфальний двобій з підступною Ангостурою, доки від отруйного куща позалишалися самі обрубані цурпалки» [90, с. 122]	
«У нашій Долині завжди почувашся у безпеці. З веселим настроєм встаєш уранці і вкладаєшся до сну ввечері. Там росте розлоге дерево, на якому я побудую курінь, а ще є потаємне місце – обов’язково тобі покажу... Там так смачно пахне. Ми маємо вланий місток через річку, який побудував Тато і по якому можна котити тачку» [90, с. 130]	
«Дивні речі відбуваються, коли чогось дуже прагнеш» [90, с. 174]	
«Я зробив відкриття – знайшов море, тож і шматочок моря також належить нам...» [90, с. 130]	
«Дивна річ – дороги та річки, - дивишся їм услід – і відразу страшенно кортить опинитися деінде, піти за ними, аби побачити, де вони закінчуються» [90, с. 52]	
«Хай земля западеться піді мною. Нехай грифи рознесуть по світу мої білі кості, ніколи не бачити мені морозива, якщо зраджу таємницю таємниць!» [90, с. 57]	
«Всесвіт чорний, мов ніч і повний великих грізних	

зірок» [90, с. 73]	
«Він єдиний в усьому світі не ховається, хоча мало не мліє від страху. Чхати він на них хотів! На всіх і на все! І на комету теж!» [90, с. 188]	
«Комети завжди дуже загадкові. Прилітають і відлітають, коли їм забагнеться. Може, ніколи й не прилетять» [90, с. 80]	Нюхмумрик
«Якби сяяло сонце, гранати виблискували б іще гарніше» [90, с. 81]	
«Мені належить усе, що я бачу і що тішить моє око. Усенька Земля, якщо хочеш...» [90, с. 52]	
«Нелегко доводиться тому, хто прагне володіти речами, мати їх, носити за собою. Я лише милуюся ними, а коли подаюся в мандри, вони залишаються у моїй пам'яті. Замість тягати важкі тлумаки з маєтками, я насолоджуюся мандрівкою» [90, с. 85]	
«Для філософа байдуже, жити чи вмерти, однак я застудився і зовсім не певен, що зі мною буде далі» [90, с. 65]	Ондатр
«Я не визнаю ліжок, це зовсім зайве умеблювання. Моє помешкання було звичайною норкою, але мені там подобалося» [90, с. 65]	
«Все це пусті теревені, бо коли прилетить комета, від нас навіть мокрого місця не залишиться. Я йду в сад, полежу в гамаку і подумаю. Прощавайте, якщо нам не пощастить побачитися знову...» [90, с. 179]	
«Вміє плести маленькі спальні матраци з трави і варити смачні зупки, щоб не було розладу шлунку. А ще вона завітчує себе за вухом, а на лівій ніжці носить золотий	Хропся

браслет» [90, с. 100]	
«Бузковий колір пасуватиме мені найліпше...» [90, с. 124]	
«Відколи я загубила своє люстерко, можу дивитися на себе хіба у водяне плесо, а відображення у ньому видається надто кумедним» [90, с. 133]	

Продовжуючи роботу з картками підводимо дітей до розуміння того, що історія вчить, як жити разом людям зовсім з різною вдачею, характером. Та у казковій Долині вдається знаходити компроміси і підтримувати один одного.

Варіантом уроку може бути відвідини *мумі-кафе*, використавши ідею японців. Коли люди сумують за столом кафе, їм підсаджують велику ляльку когось із персонажів історії про мумі-тролів, щоб сум пройшов. На уроці можемо використати таке кафе для роботи у групах. Діти діляться на групи, а вчитель їм пропонує стіл з лялькою. Вони мають обговорити в групах характер свого персонажа, створивши разом колаж або інтелект-карту. Потім кожна група висловлює міркування перед класом.

Задля досягнення мети слід використовувати нові підходи та всі можливі інструменти, зокрема інтернет і соціальні мережі. До того ж, опитування показують: навчальною програмою не враховується, що дитина очікує знайомства з творами, написаними його сучасниками про сучасність, бажає більше гумору, психологічного впізнання навколишнього життя. Програма майже уникає розмови про масову літературу, молодіжну субкультуру тощо.

Усе активніше вітчизняні дослідники звертаються у дослідженнях до феномену фанфікшна («fan-fiction»), однієї з найбільш розповсюдженої в сучасному світі фанатської субкультури. У світі, де переважає віртуальне середовище стає популярним жанр «віртуальної літератури» – фанфік. За

визначенням К. Прасолової, фанфікшн – це «літературна творчість» прихильників творів популярної культури, що створюється в межах інтерпретативної спільноти (фандому) [56, с. 6]. При цьому дослідниця наголошує, що фанфікшн як література несе стигму «неоригінальності» й «вторинності» [56]. Фанфік, або фенфік (від англ. fan – прихильник, fiction – художня література) – різновид творчості прихильників популярних творів мистецтва, похідний літературний твір, заснований на якомусь оригінальному творі (як правило, літературному чи кінематографічному), що використовує його ідеї сюжети та (або) персонажів [82]. К. Ігошев дотримується думки, що фанфіки – наслідування не тільки творів літератури, а «історії, написані шанувальниками художніх творів, кінофільмів, серіалів чи комп'ютерних ігор, особливістю яких є запозичення ідей, сюжету чи / та персонажів оригінального твору» [31].

Фанфікшн як явище за кордоном досліджується вже понад 30 років, в українській та російській науковій сфері тільки протягом останніх років.

Своєрідність фанфікшну як літературного явища, його жанрові атрибуції досліджували К. Ігошев, Е. Ключикова, Н. Костюрина, К. Прасолова, С. Попова, О. Четіна та інші. Одних дослідників фанфікшна цікавили соціалогічні аспекти теми: особливості особистості фанатів, історія становлення фанатських об'єднань (Г. Дженкінс, С. Бекон-Сміт, О. Ванхі та інші). Інших науковців натомість фанфікшн цікавив перш за все як літературний феномен, зокрема у дисертаційних роботах К. Прасолової (2008) та С. Попової (2009), розвідках Е. Деречо, Н. Самутиної.

Стрімкий розвиток фанфікшна пов'язаний з жанром фентезі, появою фанатських спільнот, які обговорювали між собою тексти фентезі та створювали близькі до першоджерела тексти-продовження. Розвиток інтернет-технологій переніс це спілкування у віртуальну площину. О. Четіна та Е. Ключикова, проводячи дослідження фандомів з метою виявлення мотивації низки користувачів популярних блогівих платформ, звертають

увагу і на зворотній процес, коли творчість фанатів впливає на оригінальні твори [86, с. 48].

Ставлення до фанфікшну неоднозначне, одні співвідносять текст першоджерела і фанфіка, при цьому основною метою визначають повноцінний опис фанфікшн як літературного явища, зосередивши увагу на особливостях стилю «протослова і вторинного тексту» [56]. Інші апріорі оцінюють фанфікшн як явище, «що належить до найнижчих проявів паралітератури і тому не заслуговують на серйозну увагу». С. Попова характеризує фанфіки «новою формою створення і способом існування «вторинних» текстів», зосереджує увагу на жанровій атрибуції фанфіків, їх типології [55]. С. Попова виділяє чотири групи текстів залежно від їх співвідношення з оригіналом: стилізація, перифраз, пародія і варіація [55].

Ще одним популярним і перспективним дослідницьким ракурсом є аналіз фольклорних та міфологічних джерел фанфікшну. Наприклад Т. Васильєва пов'язує з фольклорними традиціями, які забезпечують впізнаваність, доступність текстів, популярність «тексту канону й фанону» про Гаррі Поттера [13]. «Саме звернення «Гаррі Поттера» до традиційної культури і забезпечила феноменальний успіх твору». Таким чином, виявлення фольклорних архетипів, мотивів (універсальний герой, дарувальник, помічник, ворог / шкідник / дракон, змієборство, випробовування героя, викрадення, чарівні предмети / суперздібності) – актуальне завдання про вивчення оригінальних текстів і фанфікшн» [13]. Фольклорну та / або постфольклорну природу «субкультури студентів школи магії» доводить такі її характеристики, як анонімність, варіативність, особливий тип комунікації [13]. Н. Єфимова досліджує романи так само на рівні казково-міфологічної традиції, фольклорних джерел [Цит за: 37, с. 65].

Фанфікшн набув особливої популярності на межі ХХ–ХХІ століть, водночас зрозуміло, що феномен виник набагато раніше, адже з самого початку існування літератури досить часто читачі-письменники наслідували або створювали продовження творів інших авторів. Л. Телішевська,

наприклад, вважає, що багато літературних творів, визнаних у світі, мають багато чого спільного з фанфікшном [76]. Згадаємо в українській літературі явище «котляревщини», переспіви казок про чортів у Миколи Костомарова, запозичений сюжет про сплячу красуню у казці «Мачуха й панночка» Євгена Гребінки, фабулу народної казки «Телесик» використовує Г.Квітка-Основ'яненко у казці «Відьма» тощо.

Серед казкових сюжетів, які стали об'єктом для наслідування, можна згадати казку Ф. Баума «Чарівник країни Оз» та казкову повість О. Волкова «Чарівник смарагдового міста»; казку-повість О. Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» як своєрідну інтерпретацію «для російського читача-дитини» твору італійця К. Колоді «Пригоди Пінокіо»; продовження суперпопулярних творів літератури будь-якого часу, наприклад, казка Льюїса Керолла «Аліса в країні чудес» стала основою для створення твору Джеффа Нунна «Автоматична Аліса»; фанфіки також могли створюватися за згодою самих авторів професійними письменниками, зокрема «Світ братів Стругацьких», детективні історії-пригоди Е. Блайтон, по-своєму інтерпретовані у серії «Чорне кошеня» Н. Кузнецовою, К. Вільмонт тощо. Фанфіки пишуть за мотивами культових творів літератури: «Володаря перснів», «Гаррі Поттера», «Гордості та Упередження» тощо. Фанатами детективів у 30-х роках ХХ століття було відкрито «Літературне товариство Шерлока Холмса», які створювали оповідання і повісті про героїв творів Артура Конан-Дойла. Класичні тексти також стають об'єктом фанфікшн, зокрема твори м. Булгакова, Ф. Достоевського, О. Пушкіна та інших.

Так, завдяки соціальним мережам на сьогодні сформувалася нова культура читання, яка полягає в колективності читання, коли для дітей стає важливим, що читати. Приєднуючись до спільноти читачів-однолітків, дитина набуває впевненості у правильності свого читацького вибору або смаку. «Можемо говорити про субкультуру літературних фанатів (людей, захоплених якимось певним літературним твором), яка наразі відома так само

мало, як і феномен «вторинної творчості» (творчості за мотивами певного літературного твору)» [83].

Отже, фанфік може стати одним із засобів стимулювання позитивного ставлення до навчання, ефективної мотивації до читання. 15 лютого 2013 року було навіть проведено Всеукраїнський круглий стіл «Роль фанфікшн у розвитку пізнавального інтересу школярів до літератури», одним із висновків якого було, що фанфікшн має залишитися полем свободи і діяльності дітей, на що дорослі не мають права зазіхати.

Перевагою колективною читання є віртуальне культурне середовище, яке створює ажіотаж навколо прочитаного. Яскравим прикладом є серія книг Джоан Роулінг про Гаррі Поттера, коли заздалегідь, ще до виходу нової книги, вишикувалися черги за новою частиною, створюються фанатські спільноти, тематичні парки. С. Тіхоненко відзначає, що фанфік – це, найперше, як зауважує, вияв творчості та тема для спілкування на просторах тільки фансайтів або фендомів [79]. Більшість читачів фанфіков є тінейджери.

На думку К. Прасолової, фанфікшн є емоційним та інтерпретативним відгуком читача на масову продукцію. Читач бере на себе роль творця або інтерпретатора. На думку Тамари Гундорової, «масова культура твориться уподібненнями, а характеризує її повторюваність, оскільки індивід доби культурної індустрії навчений сприймати те, що подібне, дубльоване, що нагадує про щось, уже знане» [22, с. 35]. С. Філоненко у монографії «Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр» виділяє такі види наслідування творів масової літератури, як сіквели (англ. *sequel* – наслідок, продовження), «тобто тексти, які продовжують, розвивають сюжет початкового твору, використовуючи його персонажів» [84, с. 48]. Приміром, після успіху бестселера «Гаррі Поттер і філософський камінь» Джоан Роулінг написала продовження-сіквели: «Гаррі Поттер і таємна кімната», «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану», «Гаррі Поттер і келих вогню», «Гаррі Поттер і орден Фенікса» та інші. Сіквел може належати й іншому автору (роман О. Рілі

«Скарлетт» став продовженням роману Маргарет Мітчелл «Розвіяні вітром»). Іншою формою є пріквел – передісторія – твір, що описує події, які передували сюжету початкового тексту. В історії літератури яскравим зразком цього є серія романів Фенімора Купера про Шкіряну Панчоку [84, с. 48]. Оригінальною й нечастою формою повторів є «кросовери» (від англ. crossover – перехід), які поєднують сюжети, мотиви, персонажів із творів різних авторів. Такими є «Доктор Вотсон і Невидимець» Ноеля Даунінга [84, с. 48].

Отже, фанфік може стати одним із засобів стимулювання позитивного ставлення до навчання, ефективної мотивації до читання, формуванні «м'яких» компетентностей:

- розвивати учнівську креативність, нестандартне мислення (учні створюють власні тексти);
- розуміти природу художньо-образної організації тексту (учень має підмічати особливості індивідуального стилю письменника, вміти використовувати художні засоби);
- підвищувати мовну та мовленнєву грамотність (поповнення активного словникового запасу, уяскравлення мовлення, відмова від мовних штампів тощо);
- сприяти створенню на уроці ситуації успіху для творчої особистості;
- виховувати повагу до інтелектуальної власності (з'ясувати поняття авторського права, поваги до чужої власності тощо).

Фанфік є дієвим засобом індивідуальної та колективної роботи. Групова форма навчальної діяльності часто створює кращу мотивацію, ніж індивідуальна [13, с. 71]. При правильній організації роботи вчитель залучає до роботи навіть слабо мотивованих учнів. Фанфік є дієвим засобом індивідуальної та колективної роботи.

Форми роботи із фанфіками:

- ознайомлення із зразками наслідувачів творів української та зарубіжної літератури;

- створення фанфіку у вигляді щоденника головного чи другорядного героя твору, листа до героя твору, інтерв'ю з героєм, сіквел (продовження історії) або пріквел (що сталося перед подіями, описаними у творі).

Елемент уроку: Так, використаємо уривок з тексту-фанфіка «Чарівники і пірати» фандому «Гаррі Поттер» (http://fanf-book.at.ua/publ/po_knigakh/58). Діти за змістом казки згадують знайомих їм персонажів. Хто такий Скорпіус Малфой? А чи був у книзі такий персонаж як Альбус Поттер. Разом діти пригадують епізоди з твору, пов'язані з покупками чарівних предметів для навчання. Діти аналізують поведінку персонажів фанфіка: чи відповідає вона, на їхню думку, персонажам книги / фільму тощо.

Автор: Malavita

Фандом: Гаррі Поттер

Персонажі / Пейрінг: Альбус Поттер, Скорпіус Малфой

Чарівники і пірати

Скорпіус Малфой не надто здібний чарівник. Над цим не кепкує лише лінивий. Щоправа, кепкує як правило, стишеним тоном і в колі лише хороших знайомих, а то і взагалі воліє змовчати. Бо, хоч і єдиний нащадок древнього аристократичного роду уже не перший тиждень хапає лише тролів, і — оце біда! — так і не здав Макгонагл всі домашні з трансфігурації, та все ж малий крутій уміє зібрати навколо себе свиту із таких же бездарів і нероб які, зазираючи йому в рот, готові визубрити усі непроцнені, тож до нього таки не варто лізти.

Альбуса Скорпіус не терпить. І це звісно взаємно. Ще під час першої їхньої зустрічі Ал зрозумів, що ніколи в житті не товаришуватиме із таким самозакоханим козлом.

А все почалося у крамниці Олівандера за тиждень до вступу у Хогвардс. Альбус до того часу уже не перший рік марив про паличку, і от його здолав новий (навіяний Джеймсом звісно) страх, що його паличку — ту, що призначена саме йому — може купити хтось інший. І хоч мама запевняла його, що такого бути не може, та Ал вже не міг дочекатися. Тож вони домовились, що поки мама купуватиме підручники, Альбус

зможє на декілька хвилин швише приступити до вибору палички.

Коли він зайшов до крамниці то одразу побачив світловолового хлопця своїх літ. Альбус хотів був привітатися і можє навіть познайомитися, але відразливий вираз, що застиг на блідому обличчі, поки хлопець безладно перебирав палички, справив відштовхуюче враження.

– Ця якась крива, – скаржився хлопець. – А ця надто коротка.

Старенький і згорблений продавець, що напевно був містером Олівандером, лише встигав подавати нові коробки, і все розпачливо зітхав, вислуховуючи нехороші відгуки про свої творіння.

– Юначе, – зрештою, не витримавши, сказав Олівандер, ввибачливо склавши руки на грудях – здається, у моєму скромному закладі для вас немає підходящої палички.

Альбус досі зі сміхом згадує яким обуреним стало обличчя Скорпіуса, і як кумено він тоді пирскнув “Та як ти смієш!”. Тоді він теж не посоромився показати своє ставлення до ситуації тихим, але доволі показним смішком. Скорпіус негайно звернув на нього увагу.

– Ану припини, – наказав він і презирливо скривився. – Для такого жалюгідного магла як ти, тут точно немає палички! — і він з розмахом скинув зі столу усі палички і футляри до них

У Альбуса від такої нахабності аж подих перехопило. Хлопець скориставця цим і втік, зачепивши рій магічних дзвоників над дверима, які злякано задзеленьчали. Старий Олівандер тутже почав підіймати палички з підлоги, дбайливо кладучи кожну у свій футляр, і Альбус кинувся йому допомагати.

– Ой лишенько, – розпачливо мовив Олівандер, коли вони не змогли знайти останню паличку. – Дитино, ану поглянь, можє вона закотилася під прилавок.

Альбус встав на коліна і притиснувся щодою до підлоги, заглядаючи у пильну шпарину, але палички там не було.

– Це напевно той хлопець її украв! – висловий він здогад.

Та Олівандер заперечно похитав головою.

– О, ні, ні. Певно просто кудись закотилася. Палички часто губляться, але потім обов’язково знаходяться, – запевнив старий, сумно поглянувши на пустий футляр. – Підберемо краще щось для тебе.

Через деякий час прийшла мама, і Альбус вийшов із крамниці міцно стискаючи в руках паличку. Каштан і волосина єдиного рога, одинадцять дюймів. Олівандер запевнив, що

вона ідеально йому підходить, але десь на закутках свідомості пробивалася думка, що це не так.

Альбус не стражав на провали в пам'яті. І точно не був боягузом. Тому, першого вересня, на платформі дев'ять і три четверті, квапливо попрощавшись із батьками і заскочивши в найближчий вагон, він витягнув із сумки дбайливо загорнену мамою у рушник паличку, і пішов обшукувати поїзд.

Чи спроможні учні класу без попередньої підготовки успішно впоратися із створенням власної казки або фанфіку? Для цього слід учням надати допомогу на першому етапі, запропонувати написати казку на основі сюжетної схеми, або надати тільки початок, а діти мають дописати казковий твір.

Складені казки колективно аналізувати з погляду їх змісту і особливостей форми. Учні самостійно визначають, до якого виду казок їх можна зарахувати і чому. Слід з'ясувати, що хоче сказати учень своєю казкою, чим вона близька до народних казок, які місця казки учням сподобалися, що вони хотіли б порадити автору.

Якщо учитель використовує фанфік як обов'язкову письмову роботу, то мають бути обов'язково зазначені вимоги до форми та обсягу тексту, визначені терміни виконання. Для створення фанфіків, на нашу думку гарно підходить саме авторська казка, наприклад історії про міммі-тролів Туве Янссон, про відьом і велетнів Роальда Дала, пригоди Алі Галини Малик тощо.

Під час вивчення однієї з історій про мумі-тролів «Комета прилітає» Туве Янсон діти поглиблюють знання про літературного героя (літературного персонажа), у тому числі розбирають поняття головний і другорядний герой. Пропонуємо написати дітям історію, де б головним героєм став Ондатр (приміром, історія про руйнування домівки Ондатра, викладена ним самим, його переживання та прийняті рішення), або всім разом створити свою Долину казок з різними персонажами (додатково – зробити ілюстрації). Після

знайомства із творами Роальда Дала, його історій про Віллі Вонку, відьом і велетнів, можна створити кросовер, який об'єднає героїв з кількох книг письменника, але при цьому збереже риси характерів персонажів. Працюючи із твором української письменниці Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», варто запропонувати учням створити карту та щоденник подорожей Алі, провести з Алею уявне інтерв'ю. При цьому учитель у соціальній мережі (наприклад Telegram) організовує чат, де діти викладають фанфіки, які всі разом обговорюють.

Аналіз теоретичних напрацювань, а також досвіду роботи вчителів дозволив стверджувати, що забезпечення вчителем різних видів мотивації має бути на всіх етапах уроку, що сприяє повноцінному засвоєнню знань, досягненню навчальних і виховних завдань. Створенню позитивної мотивації сприяє використання різноманітних форм і методів організації роботи над художнім твором, які враховують особистий досвід й інтереси учнів, залучають їх творчий потенціал. Дослідження показало, що пізнавальний інтерес стимулює нова культура читання, особливість якої полягає в колективності читання.

Так, задля узагальнення і систематизації навчального матеріалу про народну та літературну казку, задля розвитку уяви, пропонуємо провести інтегрований урок з української та зарубіжної літератури з узагальнення знань про казку для 5 класу «В гостях у Казки».

Урок вимагає і від учителя, і від учнів ретельної попередньої підготовки, адже проведення уроку планується у вигляді балу казкових персонажів. Кожний учень обирає улюбленого персонажа казки (бажано орієнтуватися на твори, які вчили на уроках та під час позакласного читання). Обладнанням уроку мають бути костюми казкових персонажів або ключові атрибути, які характеризують обраного персонажа. Учитель готує музичний супровід для балу (народні українські пісні, які можуть бути в сучасному аранжуванні, японська, китайська, індійська, арабська музичні композиції, а також інші, зважаючи на обраних персонажів балу). Музика теж може стати

частиною представлення персонажів. Кожний учень отримає від учителя – господині (Казки) запрошення на бал. Клас прикрашається ілюстраціями з казок.

Мета:

навчальна: поглибити знання учнів про народну і літературну казку;

розвивальна: розвивати критичне мислення, пам'ять, увагу, формувати навички зв'язного мовлення;

виховна: формувати оптимізм, пізнавальний інтерес до читання, прагнути опиратися на моральні життєві цінності;

Тип уроку: інтегрований урок із української та зарубіжної літератури

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Оголошення балу. Вступне слово вчителя. Ознайомлення з правилами балу.

III. Актуалізація опорних знань

I завдання: «Впізнай казку»

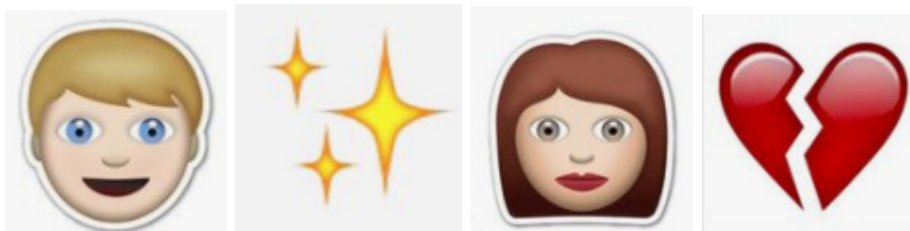
Учитель презентує загадки у вигляді емодзі. Учні мають відгадати закодовані назви казок

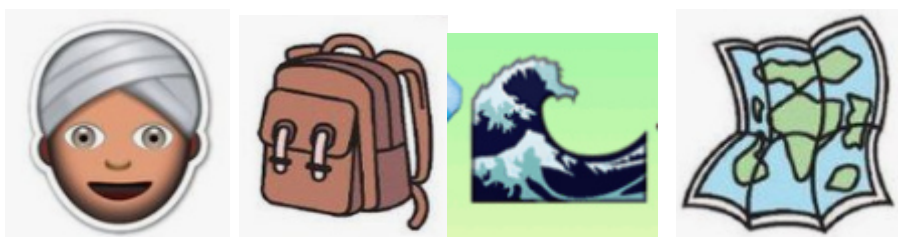
«Фарбований Лис» І. Франка

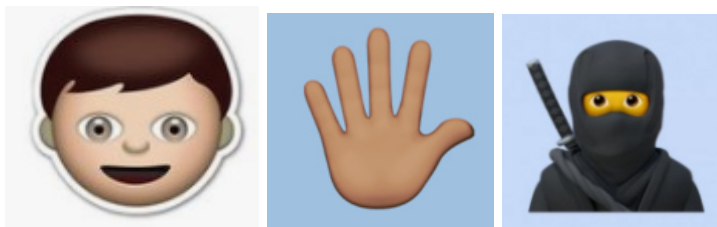
«Цар Плаксій та Лоскотон» В. Симоненка

«Хлопчик-зірка» О. Уайльда

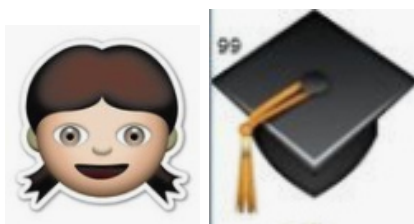
«Третя подорож Синдбада» (арабська народна казка)

«Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик» (японська народна казка)

«Летючий корабель» (українська народна казка)

«Мудра дівчина» (українська народна казка)

2 завдання «Як мене звати?»

Учні по черзі виходять на сцену і кожний з них розповідає свою історію, але при цьому не називає свого персонажа.

Наприклад: *«Я народився взимку, однієї морозної ночі. Я дуже гарний і яскравий, як квітка, тому мене поважають і слухаються однолітки. Я любляв кидати камінцями у жебраків, нічого поганого в цьому не бачив. Та одного разу я зрозумів, що жорстоко образив свою маму. Щоб виправити цю помилку мені прийшлося дізнатися про те, скільки є у світі горя, а ще зустріти добрих і благородних людей»* (Хлопчик-зірка).

Всі інші мають вгадати, про кого йдеться.

Можна дозволити дітям пофантазувати і придумати продовження своєї історії. Яким би, на їх думку, стало життя їхніх героїв.

3 завдання «Поляна казок»

Для цього завдання можна використати віммельбух (книгу-розглядалку, книгу без слів) (від нім. *wimmeln* – «роїтися, товпитися» та *vuch* – «книга») (Зюсс Анна «Віммельбух. Країна казок» від видавництва «Артбукс»).

Діти діляться на дві команди і виписують казки, які вони розгледіли на сторінці. Потім кожна команда по черзі називає казку. Перемагає команда, які називає казку останньою.

4 завдання.

Учитель зачитує цитату, а діти мають зрозуміти, з якого твору цитата, а потім роздумують над цитатами з творів.

«Ні, я був жорстоким до своєї матері. За це зло я понесу покарання. Я повинен піти звідси й обійти весь світ, аж поки знайду її і вимолю в неї прощення» («Хлопчик-зірка», Оскар Уайльд).

«Ситніше над усе – земля-мати, бо вона всіх годує й напуває; прудкіше над усе – думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш; а миліше над усе – сон, бо хоч як добре та мило чоловікові, а він усе покидає, щоб заснути» («Мудра дівчина», українська народна казка).

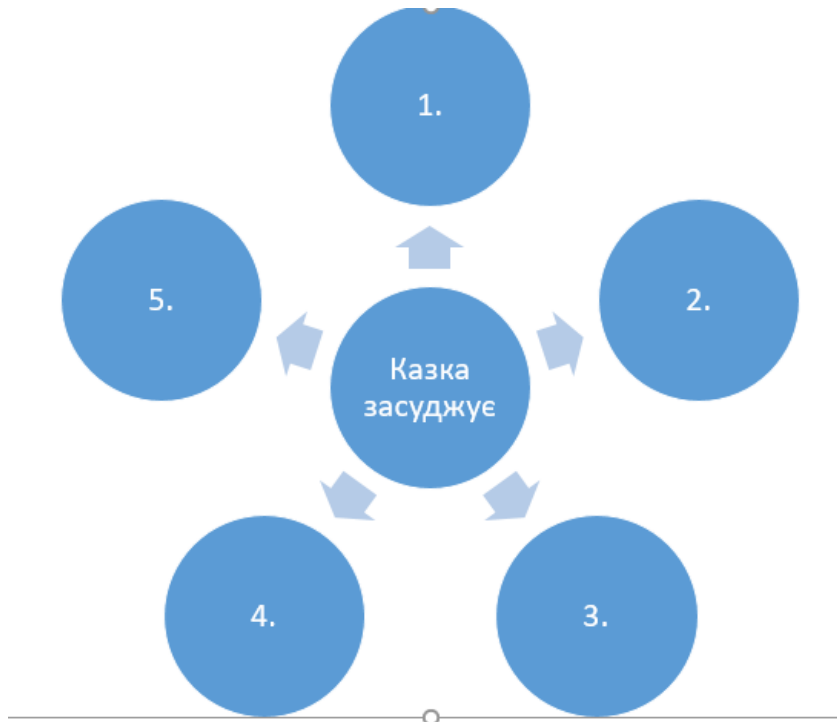
«Вони роблять доюро з повинності» («Хуха-моховинка», Василь Королів-Старий).

«Виходить, це дуже приємно – розпочату справу доводити до кінця» («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», Галина Малик).

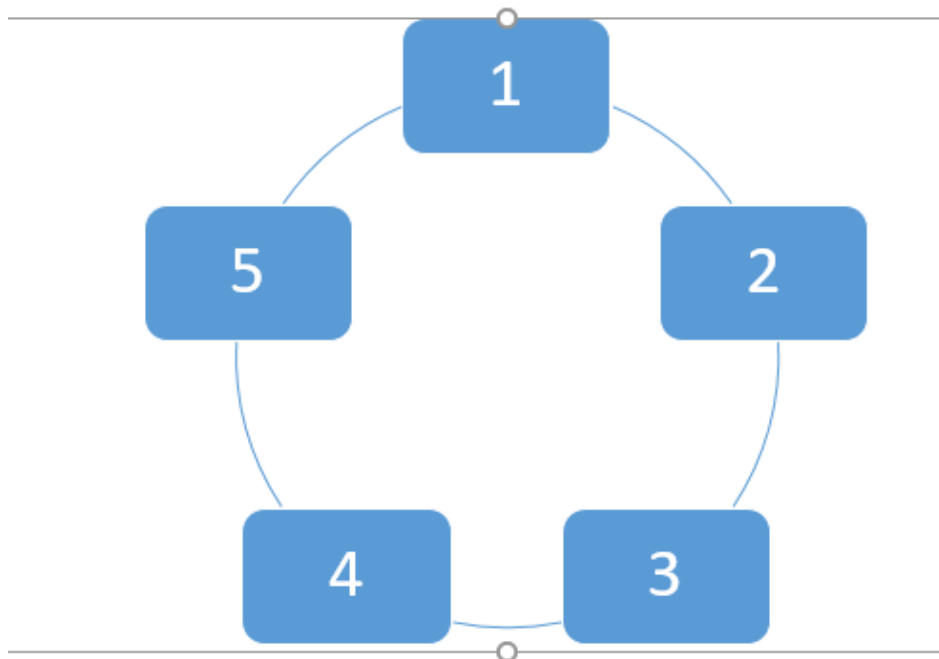
IV. Підсумок уроку

На дошці учні заповнюють 2 схеми-кластера

1. Казка вчить (доброті, дружбі, мудрості, вірності тощо)
2. Казка засуджує (жадібність, жорстокість, лінивість, байдужість тощо)

КАЗКА ВЧИТЬ

V. Оцінювання учнів. Мотивація оцінок

VI. Домашнє завдання

Скласти власну казку або фанфік.

Висновки до розділу 2

Нині спостерігається системна криза читацької культури, зниження інтересу до читання, рівня навичок читання, тому постає нагальна потреба у формуванні компетентного читача, який розуміє цінність книги, готовий до критичної, виваженої оцінки художніх творів.

У сучасній школі однією з проблем постає проблема навчальної мотивації. Позитивна навчальна мотивація є основою ефективного навчального процесу, системою природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають особистість включитися у процес навчання, впливають на характер та забезпечують ефективність цього процесу. Відсутність одного з них призводить до деформації системи мотивів.

На навчальну мотивацію впливають особисті особливості учня, взаємостосунки в системі «учень-вчитель», особливості організації навчального процесу. Формування повноцінної навчальної мотивації на кожному віковому етапі сприяє повноцінному розвитку особистості, оскільки вінцем навчальної мотивації, яка стала нагальною потребою особистості, виступає спрямованість цієї особистості на саморозвиток і самовдосконалення.

Аналіз теоретичних напрацювань, а також досвіду роботи вчителів дозволив стверджувати, що забезпечення вчителем різних видів мотивації має бути на всіх етапах уроку, що сприяє повноцінному засвоєнню знань, досягненню навчальних і виховних завдань. Створенню позитивної мотивації сприяє використання різноманітних форм і методів організації роботи над художнім твором, які враховують особистий досвід й інтереси учнів, залучають їх творчий потенціал. Дослідження показало, що пізнавальний інтерес стимулює нова культура читання, особливість якої полягає в колективності читання. Формування позитивного ставлення до читання учнів 5-6 класів під час вивчення казки за допомогою прогнозованого та творчого читання, рольової гри, створення фанфіків тощо.

ВИСНОВКИ

Казка – специфічний жанр фольклору, провідна особливість якого полягає у традиційності, фантастичності та установці на перемогу добра. Роль народної та літературної казки вагома. У ній можна простежити і виховний, і художньо-етичний характер.

Казкова оповідь є важливим джерелом інформації про світобудову, про життя людей різних народностей, їхні традиції, звичаї, характер, мораль. Крім поверхових смислів, казка містить глибинну сутність, яка полягає у символічній інтерпретації буття, що сягає часів міфологічного осягнення світу.

Літературна казка виникає з активізацією у фольклорному тексті образного тексту індивідуальних творчих виражально-зображальних засобів. Стаючи формою вираження авторських ідеалів, літературна казка звертається до фантастичності та розважальності народної казки, залишаючи елемент правдоподібності у її художньому світі.

Органічним змістоорієнтовним компонентом казки є її дидактичність. Тому виняткову роль вона відіграє для становлення майбутньої особистості, адже ввібрала в себе життєву мудрість народу, його моральні закони. Отже, актуальним є дослідження можливостей застосування в навчальному процесі казкового епосу для розв'язання життєво важливих завдань, загальнокультурного розвитку учнів, адаптації їх до життя в соціальному середовищі.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано жанрові й сюжетно-композиційні особливості народної та літературної казки, продемонстровано ефективні форми та методи роботи над казкою з молодшими підлітками, що сприяють формуванню в дітей ціннісних орієнтирів, позитивної мотивації до читання, розвитку творчих здібностей.

За результатами дослідження зроблено такі висновки.

1. Від самого дитинства за допомогою казок дітям прищеплюють такі позитивні риси, як добро, любов і справедливість. У будь-якій казці йде неперервна боротьба проти обману, зрадництва, байдужості та неправди.

2. Нині спостерігається системна криза читацької культури, зниження інтересу до читання, рівня навичок читання, тому постає нагальна потреба у формуванні компетентного читача, який розуміє цінність книги, готовий до критичної, виваженої оцінки художніх творів.

3. У сучасній школі однією з проблем постає проблема навчальної мотивації. Позитивна навчальна мотивація є основою ефективного навчального процесу, системою природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають особистість включитися у процес навчання, впливають на характер та забезпечують ефективність цього процесу. Відсутність одного з них призводить до деформації системи мотивів.

4. Виявлено, що на навчальну мотивацію впливають індивідуальні особливості учня, взаємостосунки в системі «учень-вчитель», особливості організації навчального процесу.

5. Аналіз теоретичних напрацювань, а також досвіду роботи вчителів дозволив стверджувати, що забезпечення вчителем різних видів мотивації має бути на всіх етапах уроку, що сприяє повноцінному засвоєнню знань, досягненню навчальних і виховних завдань. Створенню позитивної мотивації сприяє використання різноманітних форм і методів організації роботи над художнім твором, які враховують особистий досвід й інтереси учнів, залучають їх творчий потенціал.

6. З'ясовано, що більш активно учні 5 – 6 класів залучаються до колективної роботи, адже тоді кожний, навіть пасивний учень, може проявити свої здібності на певному етапі роботи.

7. Дослідження показало, що пізнавальний інтерес стимулює нова культура читання, особливість якої полягає в колективності читання. Одним із засобів стимулювання позитивного ставлення до навчання, ефективною

мотивації до читання, формування «м'яких» компетентностей може стати фанфікшн.

6. З метою досягнення позитивного емоційного настрою уроки літератури з вивчення казки слід використовувати і як платформу для творчих експериментів, зокрема доречним є поєднання читання з малюванням, створенням колажів, закладок за змістом художніх творів. Позитивне ставлення до читання учнів 5-6 класів під час вивчення казки, на нашу думку, формується також за допомогою прогнозованого та творчого читання, рольової гри тощо.

7. Відзначено, що розвитку абстрактного, логічного і критичного мислення, формуванню естетичних смаків сприяє зокрема вивчення у 6 класі казок-притч Емми Андіївської («Казка про яян», «Говорюща риба» та інших). Також уже в 5 класі слід розпочати складний, але важливий процес формування в дітей розуміння символіки художнього твору, вицлюовування і усвідомлення символічного значення. Інтерпретація казкових сюжетів з урахуванням специфічної народної символіки й світоглядних орієнтирів є перспективним матеріалом для подальшого дослідження як в літературознавчому, так і в педагогічному контексті.

8. Під час роботи з текстами учні набувають найважливіших навичок осмисленого читання: оцінювати вчинки героїв казки з різних позицій; обґрунтовувати власну думку; співставляти життя героїв казки зі своїм; висловлювати власну позицію щодо почутого/побаченого; вільно висловлювати ідеї та самостійні судження. Використовуються такі методи та прийоми роботи, як літературний диктант, бесіда, метод ПРЕС, незакінчене речення, метод питальних слів, «Запитай і відгадай» тощо.

9. Задля урізноманітнення форм і методів роботи над вивченням казки варто застосовувати інноваційні технології із залученням можливостей комп'ютерних програм, Інтернет-платформ та соціальних мереж, флеш-карток тощо.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що сучасний вчитель має потужний методичний інструментарій для формування мотивації до читання, зокрема ігрові, інтерактивні, групові методи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. PISA 2015. Results in Focus / OECD. – 2016. – 16 p. – URL: <http://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>
2. Авраменко О. Українська література. 5 кл. : підруч. для закл. загальн. середн. освіти. Вид. 2-е. К. : Грамота, 2018. 256 с.
3. Андіївська Е. Казка про яян ; Говорюща риба : казки. К. : Знання, 2019. 143 с.
4. Артамонова Е. Осторожно – фанфик, или Как не увязнуть в болоте графомании. URL: <http://fantlab.ru/forum/forum1page1/topic667page1>
5. Бакіна Т. Жанрова своєрідність сучасного дитячого фольклору. *Народознавчі зошити*. 1996. №5. С. 293–297.
6. Бербенець Л. С. Постмодерністський пастиш як спосіб побудови та форма існування творів мистецтва та критичного тексту. *Вісник Львівського національного університету*. Серія філологічна. 2008. Вип. 44. Ч. 2. С. 327–338.
7. Березовський І. П. Українські народні казки про тварин. К. : Наукова думка, 1979.
8. Білявська Т. М. Методика навчання літературного читання : Навчально-методичний посібник. Миколаїв : Іліон, 2017. 100 с.
9. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доповн. К. : Вища школа, 2002. 407 с.
10. Брауде Л. Ю. Скандинавская литературная сказка/ М. : Наука, 1979. 208 с.
11. Бріцина О. Ю. Українська народна соціально-побутова казка: (Специфіка та функціонування). Київ: Наук. думка, 1989. 150 с.
12. Букрієнко Д. Символічне значення подорожі героя у японських чарівних казках (на прикладі казки «Момотаро»). Мовні і концептуальні

- картини світу. 2014. Вип 49. С. 162-166.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_49_31
13. Васильева, Н. И. Фольклорные архетипы в современной английской литературе и нарративе «фанфикш» (на материале произведений Дж. К. Ролинг и творчества поклонников ГП): дис. ... канд. филол. наук. Ниж. Новгород, 2005. 243 с.
14. Волошина Н. Й. Вивчення української літератури в 5 класі: Методичний посібник. – К.: Педагогічна думка, 1997. 144 с.
15. Волощук Є. В. Світова література : підручн. 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2013. 256 с.
16. Волшебная берёза. Сказки народов СССР. – Братислава: Словрат, 1986. 202 с.
17. Гнатюк В. Передмова до збірки народних казок «Барановський син в Америці». Вибрані статті про народну творчість. К.: Наукова думка, 1966. 204 с.
18. Головка М. В. Оцінювання навчальних результатів з шкільної природничої освіти на засадах компетентнісного підходу. Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів : аналітичний звіт за результатами дослідження. К., 2010. С. 35–41.
19. Горбонос О. В. Українська літературна казка 10-30-х років ХІХ століття : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.01.01. херсон, 2008. 23 с.
20. Гривко А. В. Психологічні особливості формування в учнів 5-6 класів комунікативних умінь засобами мови підручників з математики. *Проблеми сучасного підручника*. 2014. Вип. 14. С. 157–165.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_19
21. Грушевський М. Історія української літератури: у 6 т., 9 кн. Т. 1. Київ : Либідь, 1993. 392 с.
22. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії. К. : Факт, 2008. 284 с.

23. Дал Роальд. Чарлі і шоколадна фабрика [текст]. К. : А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2005. 240 с.
24. Денисова, А. И. Фанфикшн как субкультура и феномен массовой литературы. *Аналитика культурологии*. 2012. № 24. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/fanfi_kshn-kak-subkultura-i-fenomenmassovoy-literatury
25. Дзюбко Л. В., Гриценко Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*, 2009. С. 33–43.
26. Довженко Г. В. Жанри українського дитячого фольклору. *Народна творчість та етнографія*. 1978. №5. С. 88.
27. Дунаєвська Л. Ф., Таланчук О. М. Український фольклор у контексті міфології народів світу. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. № 5. С. 14-18.
28. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка. К. : Вища школа, 1987. 127 с.
29. Зарубіжна література 5 кл.: підручник для закл. загальн. середн. освіти / О.М. Ніколенко, Т.М. Конєва, О.В. Орлова, М.О. Зуєнко, О.І. Кобзар. Вид 2-ге. Київ : Грамота, 2018. 256 с.
30. Захарчук З. Урок читання казки з використанням елементів театральної педагогіки. *Початкова школа*. 2001. № 12 . С. 37–41.
31. Ігошев К.М. Проблеми жанрової класифікації літератури фанфікшн. *Літературний процес : методологія, імена, тенденції. Збірник наукових праць (філологічні науки)*. 2019. № 14. С. 22–26. URL: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3113>.
32. Казанжи О. В. народна казка як особливий жанр фольклору та її вплив на виховання й розвиток майбутньої особистості. *Молодий вчений*. № 5 (45). 2017. С. 356. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5/81.pdf>.

33. Карпенко Світлана. Народна казка як об'єкт вивчення українського казкознавства. *Міфологія і Фольклор: Казкознавство*, №4. 2012. С. 18 – 25.
34. Кваша М. «Казка вчить, як на світі жить». Казка як інструмент для формування цілісної особистості. *Українська мова та література. Шкільний світ*. 2011. № 25-27. С. 11–18.
35. Кіліченко Л. М., Лещенко П. Я., Проценко І. М. Народнопоетична творчість для дітей. *Українська дитяча література*. К. : Вища шк., 1979. С. 29–51.
36. Козоріз С. О. Нестандартні форми роботи над казкою. *Початкове навчання та виховання*. 2004. № 11. С. 4–11.
37. Костюрина Н. Ю. Фанфикшн как предмет научного исследования в российском гуманитарном знании. *Ученые записки Комсомольского-на-Амуре государственного технического университета*. 2016. № 1-2 (25). С. 63–67. URL: <http://www.uzknastu.ru/files/pdf/25/2/13.pdf>.
38. Крайня М.І. Психолого-педагогічні передумови вивчення казок у школі: психологічні особливості сприймання художньої літератури учнями підліткового віку. *Таврійський вісник освіти*. 2005. № 4. С. 177. URL: <http://biog.in.ua/tavrijsekij-visnik-osviti-v5.html?page=13>.
39. Кушнірова Т. Постмодерністські тенденції у дитячій прозі Роальда Дала. Електронний ресурс: Litpro_2015_5_29.pdf
40. Лановик М., Лановик З. Українська усна творчість: підручник. К.: Знання-Пес, 2001. 591 с.
41. Література. Діти. Час. 1982 : зб. літ.-крит. ст. про дит. літ. Вип. 7 / гол. ред. В. Г. Дончик. К. : Веселка, 1982. 223 с.
42. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
43. Лутошкин А.Н. Эмоциональные потенциалы коллектива. М., Педагогика, 1988. 127 с.

- 44.Мазалова Н. Е. Етнографические аспекты изучения личности «знающего» (XIX – начало XXI в.). СПб.: Петербургское Востоковедение, 2011. 320 с.
- 45.Мазорчук М. та ін. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018. Київ : УЦОЯО, 2019.
- 46.Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения : кн. для учителя. М. : Просвещение, 1990. 192 с.
- 47.Методи та прийоми вивчення казок на уроках літератури в п'ятому класі (на прикладі поем-казок І.Франка): Електронний ресурс.
- 48.Михед Т.В. Роальд Дал. Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : навч. посіб. / В.І. Кузьменко, О.О. Гарачковська, М.В. Кузьменко та ін. К. : ВЦ «Академія», 2010. 496 с.
- 49.Міщук В. Видання казок у контексті бібліотерапії : стан вивченості проблеми. *Українська академія друкарства*. 2008. С. 81–83.
- 50.Назаренко Л. Перші кроки в проектній діяльності зі створення мультфільму за літературною казкою. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. № 4. С. 13–15.
- 51.Ніколенко О. М., Конєва Т. М., Орлова О. В. Зарубіжна література. 5 кл. : підруч. для закл.загальн.середн.освіти. Вид. 2-е. К. : Грамота, 2018. 256 с.
- 52.Пейгина Л. В. Проблема оригинальности: фанфикшн через призму интернет-дискуссий. С. 139–142. URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/86106/1/978-5-7996-3054-6_2020_031.pdf
- 53.Петрова Г., Мокальва Л. Казка у вихованні моральних почуттів. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2009. № 6. С. 32–33.
- 54.Пивнюк Н. А. Многовековая хранительница надежных знаний о природе и человеке (сказка). *Русская словесность в школах Украины*. 2005. № 5. С. 40–45.

55. Попова С. Н. Лингвостилистика фанфикшн (на материале англоязычных сайтов, посвящённых творчеству Дж. Р. Р. Толкина): дис. ... канд. филол. наук. М., 2009. URL: <http://www.dslib.net/germanskie-jazyki/lingvostilistika-fanfikshn-na-materiale-anglojazychnyh-sajtov-posvjawennyh-tvorchestvu.html>.
56. Прасолова К. А. Фанфикшн: литературный феномен конца XX – начала XXI века (творчество поклонников Дж.К.Ролинг): дис. ... канд. филол. наук. Калининград, 2008. URL: <http://www.dslib.net/literatura-mira/fanfikshn-literaturnyj-fenomen-konca-xx-nachala-xxi-veka.html>.
57. Предметні галузі. *PISA Ukraine. Український центр оцінювання якості освіти*. URL.: <http://pisa.testportal.gov.ua/gal>
58. Прокопова О. П. Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.02. Київ, 2007. 182 с.
59. Прокопова О. Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду школярів. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 4. С. 24–28.
60. Прокопова О. П. Жанрові особливості народних казок та методика викладання їх у школі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2002. № 2. С. 22–26.
61. Прокопова О. П. Проблема космогонічного коріння української казки в літературознавчих джерелах. *Українська література в загальноосвітній школі*. К. 2004. № 4. С. 39–41.
62. Прокопова О. П. Українська народна казка як ефективний засіб навчання та виховання. *Українська література в загальноосвітній школі*. К. 2004. № 4. С. 25–27.
63. Прокопова О. П. Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження : дис... канд. пед. наук: 13.00.02. АПН України; Інститут педагогіки. К., 2007. 181 арк.

- 64.Пропп В. Я. Морфология волшебной сказки. Собрание трудов В. Я. Проппа. М. : Изд-во «Лабиринт». 1998. 512 с.
- 65.Пропп В. Я. Русская народная сказка. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1984. 335 с.
- 66.Русова С. Ф. Вибрані твори. К. : Освіта, 1996.
- 67.Сивачук Н. Український дитячий фольклор: Підруч. К. : Деміур, 2003. 288 с.
- 68.Симакова Л. Психологічні особливості сприйняття художньої літератури учнями підліткового віку. *Українська мова і література в школі*. 1985. № 7. С. 29–33.
- 69.Сказки острова Ланка / пересказ Елены Хмеловой. Братислава : Словрат, 1984. 207 с.
- 70.Соловйова Н., Бучковський Л. Аналіз п'ятикласниками вчинків та поведінки героїв казок. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2007. № 8. С. 51–52.
- 71.Сорокотенко О. В. Літературна казка: порівняльний та типологічний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 1996. 16 с.
- 72.Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі: Методичний посібник для вчителя. К., 1995. С. 237–245.
- 73.Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 1. 670 с.
- 74.Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В п'яти томах. Т. 2. К.: Радянська школа, 1976. 654 с.
- 75.Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В п'яти томах. К. Т. 3. 580 с.
- 76.Телішевська Л. Фанфіки на уроках словесності. URL: http://tsybuljanskabigmirnet.blogspot.com/2012/08/blog-post_27.html
- 77.Тихолоз Н. Б. Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.01.01. Львів, 2003. 22 с.
- 78.Тихомірова О. В. Казка як жанр українського народного фольклору [Текст] / О. В. Тихомірова // Науковий вісник Миколаївського

- національного університету імені В. О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Миколаїв, 2012. – Том 1, Вип. 37. – С. 422-425. – (Педагогічні науки).
- 79.Тіхоненко С. Створення фанфіків на уроках літератури. *Зарубіжна література в школах України*. 2013. № 3. С. 8–11.
- 80.Токарев С. А. Релігійні вірування східнослов'янських народів ХІХ – початку ХХ століття. М., 1957. С. 133–141.
- 81.Українська фольклористика. Словник-довідник / під ред. М. Чорнопиского. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 448 с.
- 82.Фанфик : Википедия.ru.wikipedia.org/wiki/Фанфик.
- 83.Фанфік. Поради фан-райтера: URL:: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/yak-stvoriti-fanfik.html>
- 84.Філоненко С. О. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія. Донецьк : ЛАНДОН–ХХІ, 2011. 432 с.
- 85.Франко І. Зібр. Творів : У 50 т.. К. : Наукова думка, 1981. Т.34. С. 438-457.
- 86.Четинова Е. М., Ключикова Е. А. Фандомы и фанфики: креативные практики на виртуальных платформах. *Вестник пермского университета*. 2015. Вып. 3(31) С. 95–104 URL: http://www.psu.ru/files/docs/personalnye-stranitsy-prepodavatelej/kluikova/chetina_klyuykova.pdf
- 87.Чумарна М. Мандрівка в українську казку. Львів: Априорі, 2007. – 112 с.
- 88.Чумарна М. Тридев'яте царство: 53 українські народні казки. Символіка народної казки. Тернопіль : Богдан, 2007. 232 с.
- 89.Шабанина Н. М. Сакральные смыслы русских народных сказок. *Учёные записки: Электронный научный журнал / Курский гос. ун-т.*, 2013. № 1(25). URL: www.scientific-notes.ru/pdf/029-028/pdf
- 90.Юзвенко М. Фантастична казка в системі жанрів фольклору. *Слов'янське літературознавство і фольклористика*. 1975. Вип. 10. С. 76–82.

91. Янссон Туве. Країна мумі-тролів. Книга перша. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 350 с.
92. Яременко Л. Мотивація навчального процесу як педагогічна проблема. *Вища освіта України*. 2014. № 3. С. 69–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2014_3_12
93. Ярмиш Ю. Ф. У світі казки : Літературно-критичний нарис. К., Рад. письменник, 1975. 137с.